

PARTICIPATIE IN DE KUNST - DOEN?

Verslag van een explorerend kwalitatief onderzoek onder participanten in kunstprojecten

(foto: PS|Theater - Nestelaar - Pieterswijk Leiden)

'Kunst kan mensen op een andere manier laten zien hoe iets impact kan hebben of uiting kan geven aan bepaalde omstandigheden van hoe de wereld in elkaar zit'
(Alexandre, Freehouse, Rotterdam)

Amsterdam juli-november 2017

Philip Romer
filosoof en onderzoeker

VOORWOORD

Participatie in de kunst wordt de laatste jaren door kunstenaars, fondsen, politiek, particuliere geldschietters en publiek ruim omarmd. De laatste jaren heeft de politiek de kunstsector aanbevolen zich meer te richten op publieksparticipatie en het ontwikkelen van een visie op het maatschappelijke belang van kunst en cultuur. De kunstsector zou teveel in zichzelf gekeerd zijn waardoor subsidies werden gezien als een vaststaand gegeven. Fondsen en subsidieverstrekkers zagen het subsidiëren van publieksparticipatie al langere tijd als hun maatschappelijke functie, naast het subsidiëren van autonome kunst. Het was een kans om kunst onder een breder publiek toegankelijk te maken zodat een brede groep mensen in aanraking zou kunnen komen met de kracht en waarden van kunst. Veel kunstenaars zijn van nature maatschappelijk geëngageerd en richten zich naast hun eigen autonome kunstpraktijk ook steeds meer op publiekparticipatie. En sommige kunstenaars zien participatieve kunst als hun enige kunstpraktijk. Zowel autonome kunst als participatieve kunst zijn een waardevol onderdeel van de algemene kunstpraktijk. Kunst voor de kunst en maatschappelijke engagement kunnen goed samengaan en hoeven niet voor elkaar onder te doen in kwaliteit en duurzaamheid. 'Het publiek' is geen homogeen gegeven en laat zich niet makkelijk onder één noemer definiëren. Soms zal men met plezier participeren, soms zal men kunst willen ondergaan en soms zal men zich laten leiden door wat er aangeboden wordt. Om het publiek, en dan met name de participanten aan kunstprojecten, gaat het in dit explorerend kwalitatief onderzoek: hoe hebben participanten hun deelname aan door BGLF/DOEN gesubsidieerde kunstprojecten beleefd en ervaren, en wat heeft het hen gegeven? Hoe staan zij in het leven en welke thema's in de maatschappij zijn belangrijk voor hen? En hoe denken zij over kunst en cultuur, en welke rol speelt dit in hun leven? Er wordt vaak gesproken *over* het publiek en niet zo vaak *met* het publiek. Dit onderzoek hoopt hier een bescheiden bijdrage aan te leveren en kan wellicht leiden tot vervolgonderzoek.

Met veel plezier heb ik voor dit onderzoeksproject gereisd naar Leeuwarden, Groningen, Almere, Schiedam, Rotterdam en Leiden. Ik heb met de participanten interessante en inzichtgevende gesprekken gevoerd. Kunst en cultuur laat mensen niet onberoerd, zoveel is me wel duidelijk geworden. Opvallend was dat alle geïnterviewden aangaven dat kunst de geest vrijmaakt en nieuwe inzichten geeft; het maakt je vrij en laat je op een andere manier denken. Verder vond men over het algemeen dat we in deze tijd te individualistisch opereren en kunst en cultuur mensen samen kan brengen. Angst voor elkaar, individualisme en de verminderde tolerantie bleek voor vele een terugkomende zorg. De mensen die ik gesproken heb waren geïnteresseerd, betrokken en hoopten dat de connectie met elkaar in de maatschappij langzaam aan weer hersteld kon worden.

Het contact met Sarah Marinussen, Steve Elbers en Yu-Lan van Alphen van BGLF/DOEN was zeer prettig. Zij lieten mij vrij in de opzet en werkwijze van dit onderzoek; zij wilden mij als externe onderzoeker niet beïnvloeden, gaven mij hun vertrouwen en waren altijd bereid samen te sparren. Hun opdracht voor dit onderzoek was een explorerend kwalitatief onderzoek te verrichten om de beleving en ervaringen van deelnemers aan participerende kunstprojecten te onderzoeken en hun kijk op kunst en cultuur en de maatschappij in kaart te brengen.

Verder wil ik alle deelnemende organisaties noemen die met openheid gereageerd hebben op dit onderzoek en hun tijd en medewerking schonken. Zij kwamen met geschikte kandidaten voor interviews en groepsgesprekken en waren voor mij goed bereikbaar. Specifiek wil ik noemen Nicole Theeuwes, Irene Fortuyn, Ramon Mosterd, Hanna Timmers, Erica Smits, Eva van Diggelen en Johan Gielen. Mijn contact met hen in combinatie met de interviews en groepsgesprekken op locatie lieten mij zien dat er gedegen en met passie wordt gewerkt aan deze kunstprojecten.

De kunstprojecten worden opgezet om daadwerkelijk contact te maken met de mensen in een wijk/dorp/stad én tegelijkertijd is er de wens om een consistent niveau van kwaliteit en duurzaamheid te leveren. Kunst is kunst en geen maatschappelijk werk,

maar kunst kan mensen bijeen brengen, nieuwe inzichten opleveren en een stimulans zijn voor verandering op microniveau.

En als laatste wil ik natuurlijk alle participanten aan de projecten bedanken die mij de gelegenheid gaven hen te bevragen in individuele interviews en groepsgesprekken: mevr. S.K., Alexandre, Pepijn, Loes, Edo, Jerusha, Margreet, Martijn, Jaap, Lucie, Marcel, Fraukje, Carlo, Charles, Gerda en de zes bewoners van Laurens Delfshaven.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	2
SAMENVATTING	4
HOOFDSTUK 1: Inleiding	8
HOOFDSTUK 2: Inhoudelijke verkenning en het gestelde kader	10
HOOFDSTUK 3: Onderzoeksopzet en uitvoering	12
HOOFDSTUK 4: Uitkomsten per deelthema	13
- <i>Participatie en projecten</i>	13
- <i>Kunst en cultuur</i>	15
- <i>Maatschappij</i>	16
- <i>Kritiekpunten</i>	17
- <i>Bias</i>	18
HOOFDSTUK 5: Verschillen individuele interviews en groepsgesprekken	19
- Individuele interviews	19
- Groepsgesprekken	19
HOOFDSTUK 6: Specifieke uitkomsten interviews & groepsgesprekken	20
* INTERVIEW 1 mevr. S.K. - URBAN STORIES NTJONG, DEN HAAG	20
* INTERVIEW 2: ALEXANDRE - FREEHOUSE, ROTTERDAM	20
* INTERVIEW 3: PEPIJN - GRUTTE PIER, PEERGROEP, LEEUWARDEN	21
* INTERVIEW 4: MARTIJN - VAANDELS EN VERHALEN, MUSEUM SCHIEDAM	21
* INTERVIEW 5: LOES - HET PAUPERPARADIJS, KETTER&CO, VEENHUIZEN	21
* INTERVIEW 6: MARGREET - FREEHOUSE - ROTTERDAM	22
* INTERVIEW 7: JERUSHA - ALL YOU CAN ART - DE KUNSTHAL ROTTERDAM	22
* INTERVIEW 8: EDO - BROEK UIT! - BONTE HOND EN FC ALMERE, ALMERE	22
* GROEPSGESPREK 1: LEIDEN - PS THEATER - DROOMLAND & NESTELAAR	23
* GROEPSGESPREK 2: ROTTERDAM - ALL YOU CAN ART - ROTTERDAM	23
HOOFDSTUK 7: Aanbevelingen	24
BIJLAGEN	
- Lijst van projecten + interviews en groepsgesprekken	22-33
- Vragenlijsten en opzet interviews en groepsgesprekken	34

SAMENVATTING

Voor dit kwalitatieve onderzoek met de opdracht participanten aan door BGLF/DOEN gesubsidieerde kunstprojecten te interviewen over hun ervaring en beleving ben ik afgereisd naar Leeuwarden, Groningen, Almere, Leiden, Den Haag, Schiedam en Rotterdam. Ik heb zoveel als mogelijk was op de daadwerkelijke locatie van de projecten afgesproken en waar dit niet mogelijk was in de stad waar het kunstproject zich had afgespeeld. Op locaties werd ik vaak met enthousiasme rondgeleid en uitgebreid geïnformeerd over de projecten. Zo werd ik in de Hindoetempel in Den Haag rondgeleid en mocht ik toekijken bij een van de dagelijkse rituelen. In Schiedam ben ik op het schip van het Kadettenkorps tot in de machinekamer geklommen en heb mogen ervaren wat drijvend erfgoed betekent en welke link dit heeft met de vele verenigingen die Schiedam rijk is. In Almere Haven heb ik gezien hoe een kleine club vrijwilligers hard werkt om de jeugd betrokken te houden bij de voetbalclub en de ouders helpt om een zinvolle connectie te maken. De voorzitter zet hier kunst en cultuur voor in omdat hij ervan overtuigd is dat op deze manier op een veilige manier lastige thema's in de voetbal bespreekbaar kan maken, de maatschappij komt letterlijk de voetbalclub binnen.

'En toen hebben we hier meerdere woensdagmiddagen, zaterdag, zondagavonden voorstellingen gehad. De organisatie stond best wel op z'n kop. En iedereen vond het superleuk'- Edo, FC Almere

Wanneer het niet mogelijk was op de locatie zelf af te spreken waren de participanten zeer goed in staat mij de sfeer en indrukken van het project levendig weer te geven. Het was nooit moeilijk om contact te leggen en af te spreken, men wilde graag vertellen en stond open voor vragen. Dit alles was ook mogelijk omdat de kunstenaars en theatermakers mij zonder uitzondering op een prettige manier hielpen met het werven van participanten. Zij waren openhartig en in merendeel positief over de openheid en support van BGLF/DOEN, die oprechte interesse tonen in hun projecten, ervaringen en praktijk als kunstenaars/theatermakers. Het was duidelijk dat zij het beschouwden als een samenwerking waarbij beide partijen elkaar serieus namen en er ruimte was om ervaringen en ideeën te delen. Ik heb ervaren wat de opbrengsten zijn van deze projecten voor zowel kunstenaars/theatermakers als voor de participanten.

'Ik wil ingaan op het idee dat de ontmoeting in het theater niet zou moeten plaatsvinden tussen 'artiest' en 'consument', maar 'van burger tot burger'. Dat dat dus betekent dat we als theatermakers net zo goed deel uitmaken van de stad, dat we een hoofd en een hart hebben, dat wij in onze oprechte nieuwsgierigheid naar de ander ons net zo kwetsbaar opstellen als de mensen die we betrekken in onze projecten', Erica Smits, dramaturg, PS|Theater Leiden (Theaterkrant 15.11.2017)

Deelname aan deze kunstprojecten leverde een hogere mate van zelfwaarden op, waardoor het proces en de uitkomst belangrijker zijn dan het louter meten van impact. Zoals de bejaarde bewoners van Laurens in Delfshaven in Rotterdam aangaven dat deelname aan het kunstproject hen rust, betrokkenheid op elkaar en het gevoel van eigenwaarde had gegeven. Participatieve kunst is geen maatschappelijk werk maar heeft een sociaal maatschappelijke impact juist door de interactie van kunstenaar en deelnemers in een proces waar ieders verhaal belangrijk is en er gestreefd wordt naar die verbindende factoren. De kunstenaars/theatermakers van de geselecteerde kunstprojecten konden verdeeld worden in zij voor wie participatieve kunst hun centrale kunstpraktijk vormen en zij die participatieve kunstvormen naast hun autonome kunstpraktijk uitvoeren.

De participanten die zijn geïnterviewd varieerden in leeftijd van dertig tot honderd jaar oud en waren van lager tot hoger opgeleid. Zij waren betrokken geraakt door een oproep of werving door de kunstenaars/theatermakers maar hadden allen een persoonlijke motivatie voor deelname. Twee participanten hadden een kunstopleiding maar waren daarna niet in de kunst werkzaam geweest, participatie was een hernieuwde

betrokkenheid op kunst en cultuur. Andere participanten hadden nooit zoveel met kunst en cultuur maar participatie gaf hen een andere kijk en nieuwe inzichten. Andere participanten werden getriggerd door nieuwsgierigheid naar kunstprojecten en wat deelname zou opleveren. Weer andere participanten raakten bij toeval betrokken en werden enthousiast door een nieuwe beleving. En sommige participanten zochten de projecten op omdat ze plezier beleefden aan deelname. Het was een gevarieerde groep mensen, waarbij opviel dat weinig tot geen participant frequent naar theater en musea ging, en sommige nooit. Bij meerdere participanten was de eerste kennismaking het begin van verdere deelname.

Ondanks de gevarieerde samenstelling van participanten vielen al snel duidelijke overeenkomsten op:

- Een vrije geest -

Alle participanten gaven aan dat deelname aan de kunstprojecten hen een vrijere blik op zichzelf en de samenleving had gegeven. Kunst en cultuur opent de blik naar de wereld en laat je anders naar de werkelijkheid kijken. De betrokkenheid bij de projecten, de kunstenaars en de andere deelnemers gaf hen meer reflectie op betrokkenheid en openheid in het algemeen. Vooral ook de andere manier om naar de werkelijkheid te kijken bleek een thema en leek ook te maken te hebben met het beter kunnen verwoorden van ervaringen en gedachten. De participanten konden over het algemeen goed verwoorden wat het hen had opgeleverd en hoe kunst en cultuur een aanvullende waarde was. Het gaf een grote mate van zelfwaarde waardoor het proces net zo belangrijk was als de uitkomst. En eigenlijk kan worden gezegd dat zowel proces als uitkomst dit grotere gevoel van zelfwaarde opleverde en zorgde voor een grotere betrokkenheid bij anderen.

'Kunst kan mensen op een andere manier laten zien hoe iets impact kan hebben en kan uiting geven aan bepaalde omstandigheden en duidelijk maken hoe de wereld in elkaar zit', Alexandre, Freehouse

- Emancipatie van de participatie -

Het viel op dat het overgrote deel van de participanten kwaliteit en ambacht van de kunstenaars/theatermakers heel belangrijk vonden. Ze wilden serieus genomen worden als deelnemers, maar ze wilden ook dat de kunstenaars/theatermakers hun ambacht zouden inzetten om met de projecten de werkelijkheid te ontstijgen, om hen nieuwe inzichten te geven. Dit leek vooral te maken te hebben met de professionaliteit van de kunstenaars/theatermakers en de nieuwe inzichten en een andere blik op de werkelijkheid die participanten en publiek daardoor zouden krijgen. Dit had voor hen ook een link met kunst en cultuur. Kunst en cultuur hebben met elkaar te maken, maar kunst is cultuuroverstijgend en moet schoonheid en kwaliteit bevatten, en het moet het gewone, dagelijkse leven ontstijgen.

'Ik vind wel dat het je verder moet brengen, je moet er nieuwe inzichten door krijgen', Loes, Het Pauperparadijs, Ketter&Co

- Maatschappij en samenleving -

De meeste participanten maakten zich zorgen om de individualisering van de samenleving, veel mensen leven in een eigen kringetje. Ze vonden de verminderde tolerantie naar elkaar zorgelijk en hoopten dat mensen meer betrokken op elkaar zouden worden. De vraag is of deze uitkomst refereert aan de discrepantie uit andere onderzoeken, zoals o.a. door het Sociaal Cultureel Planbureau¹. Het SCP merkte op dat mensen op zich positieve gevoelens uitten naar betrokkenheid en de kwaliteit van leven in hun directe omgeving, maar uiterst negatief waren over de afnemende tolerantie en

¹ SCP, Continue Onderzoek Burgerperspectieven, 2017/1

betrokkenheid in het land. Met andere woorden, de eigen omgeving was veiliger dan de rest van het land.

'Ik zie hier dat mensen meer bezig zijn met hun eigen dingen dan met elkaar. Ik zou wel meer community willen zien hier in Nederland', Jerusha, All You Can Art, Kunsthal

- Kunsteducatie -

De samenleving heeft creatieve en innovatieve denkers nodig en de meeste participanten koppelde dit aan meer geld beschikbaar stellen voor kunsteducatie. Men vond het belangrijk dit al op kinderleeftijd aan te bieden maar voegden toe dat kunsteducatie voor iedereen belangrijk was; jong en oud, lager opgeleid en hoger opgeleid. Dit was duidelijk gelinkt aan de gedachte dat kunst en cultuur tot een vrije geest leidt en zal zorgen voor vernieuwing door het aanboren van creativiteit. Creatief denken zag men als een van de belangrijkste mogelijkheden om innovatief en oplossingsgericht te zijn. Kunstenaars konden daarbij helpen, zij dachten vrij.

'Dat kinderen les krijgen van een echte kunstenaar i.p.v. de moeder om de hoek die punnikles komt geven, dan leren de mensen vernieuwend en creatief denken, Pepijn, Grutte Pier, PeerGroup

Naast de duidelijke overeenkomsten waren er ook variaties in de uitkomsten;

- Betekenis van kunst en cultuur -

Sommige participanten zagen het als uit elkaar voortkomend, weer andere vonden dat kunst overstijgend was, het overstijgt het gewone dagelijkse leven. Het zorgt voor nieuwe gedachten en inzichten. Weer andere vonden het onderscheid tussen kunst en cultuur te kunstmatig, het had allemaal met elkaar te maken. Ook in de groepsgesprekken waren participanten het vaak niet eens met elkaar wat kunst en cultuur nu precies was. Meestal kwam het verschil neer op dat 1) cultuur is wie we waren en elk land heeft een eigen cultuur. Kunst neemt onderwerpen en objecten uit de cultuur om daarmee iets uit te lichten en op een nieuwe manier te laten zien, en 2) kunst is juist overstijgend, het bevat schoonheid en vernieuwing, cultuur komt meer tot uiting in gebruiken, tradities en voorwerpen.

- Verschil in uitkomsten tussen lager en hoger opgeleiden -

Hoger opgeleide participanten gingen meestal niet naar theater, museum of opera en dans, en na deelname zouden ze niet ineens vaker gaan. Zij gaven aan keuzes te maken in hun drukke levens. De kunstprojecten zijn ook niet bedoeld om mensen meer naar het theater, museum, opera en dans te krijgen - dat zou de lokale kunstprojecten tekort doen. De autonome kunst en de participatieve kunst zijn twee verschillende praktijken met een eigen dynamiek en verschillende waarden.

Lager opgeleide participanten gaven aan dat ze vaker naar theater en museum wilden gaan na deelname aan de projecten - het had hen een introductie gegeven tot kunst en cultuur. In deze groep is er meer potentie voor stimulans om naar theater en musea te gaan omdat zij daar eerder weinig tot geen gelegenheid toe hadden. Voor hen was het geen duidelijke keuze om niet te gaan zoals bij de hoger opgeleiden.

Daarnaast zou ik nog de aandacht willen vestigen op twee opvallende uitkomsten die belangrijk zijn voor verder beleid van BGLF/DOEN;

- Kunstenaars en BGLF/DOEN -

Kunstenaars waren opvallend positief en enthousiast over de samenwerking en werkwijze van BGLF/DOEN. Zij gaven aan dat de medewerkers geïnteresseerd zijn en interesse tonen in hun projecten en aard van de individuele kunstenaarspraktijk, ze gaan zorgvuldig om met hun potentiële zeggenschap over wie geld krijgt en wie niet.

- Naamsbekendheid BGLF/DOEN in de samenleving -

De participanten wisten over het algemeen niet dat subsidie nodig was voor kunstprojecten en kenden BGLF/DOEN niet. Hier kan nog een uitdaging liggen om het belang van BGLF/DOEN en subsidie voor participatieve kunstprojecten duidelijk te maken aan potentiële deelnemers. Zonder uitzondering vonden de participanten dat participatieprojecten gesubsidieerd dienden te worden omdat het kunst en cultuur samenbrengt en daardoor verbinding en betrokkenheid bevordert.

En tenslotte wil ik een voorzichtige uitspraak doen over wat ik zie als een belangrijke ontwikkeling van zowel participanten als kunstenaars/theatermakers;

- De wording van een nieuwe praktijk -

Kunstenaars/theatermakers die naast hun autonome praktijk ook participatieprojecten doen worden nog niet duidelijk benoemd. Nog steeds wordt er een groot onderscheid gemaakt tussen de autonome kunstpraktijk en de participatieve kunstpraktijk. Wat observatie in dit onderzoek liet zien is dat meer en meer kunstenaars/theatermakers de twee vormen combineren en even belangrijk vinden voor hun kunstpraktijk. Zij zijn aan de ene kant bezig met hun autonome kunst maar werken tegelijkertijd aan nieuwe vormen van de participatieve kunstpraktijk. Sommige wisselen het af, weer andere mengen het juist, en weer andere willen naar een mix toegroeien. Dit fenomeen is nog niet uitgebreid beschreven en benoemd. Misschien komt deze verandering voort uit de het feit dat zowel kunstenaars als participanten emanciperen en doorgroeien. Misschien heeft het te maken met het zoeken naar een nieuw discours over kunst en cultuur en groeien kunstenaars/theatermakers en participanten naar elkaar toe. Misschien zijn kunstenaars/theatermakers meer bezig met publieksparticipatie vanwege het huidige discours over kunst en cultuur. Dat wordt niet duidelijk uit dit onderzoek, maar een interessant en belangrijk gegeven kan het wel zijn. Meer onderzoek hiernaar is nodig. Het duiden en benoemen zou op basis van dit explorerend onderzoek niet mogelijk zijn. Signalering van dit fenomeen is echter belangrijk. Eventueel vervolgonderzoek zou twee vragen als uitgangspunt kunnen bevatten:

- 1) Beïnvloed de hogere kwaliteit van lokale participatieve kunstprojecten in samenhang met de autonome kunst de kunstpraktijk van de kunstenaar/theatermaker? Met andere woorden; gaat de kunstenaar/theatermaker anders naar de eigen kunstpraktijk kijken en vaker participatie en autonome kunst vermengen?
- 2) Hoe zouden we dit nieuwe niveau van lokale kunstprojecten met publieksparticipatie kunnen duiden en benoemen?

HOOFDSTUK 1: inleiding

Participatie in de kunstsector heeft als uitgangspunt het betrekken en verbinden van het publiek in plaats van het louter consumeren en beleven. Ideaal van publieksparticipatie is dat het mensen van jong tot oud aantrekt en dat het inclusie nastreeft; door mee te doen aan kunstprojecten krijgen mensen een stem, kennis en zelfwaarde. Kunstenaars die met publieksparticipatie werken kunnen verschillende motieven hebben. Sommige zien zichzelf als kunstenaaractivist en hopen sociale verandering te kunnen bewerkstelligen. Andere zien het als een onlosmakend onderdeel van hun kunstpraktijk. En weer andere initiëren participatieprojecten naast hun autonome kunstpraktijk. Ook voor participanten kunnen er diverse redenen spelen. De een neemt deel om een nieuwe beleving en ervaring op te doen. De ander wil uit nieuwsgierigheid onderdeel zijn van een kunstproject. En weer een ander vindt kunst en cultuur een belangrijk onderdeel van het leven. Wat zowel kunstenaars als deelnemers verbindt is het vertellen van verhalen en de zoektocht naar verbeelding.

Sinds 2010 zien we een groter wordende opkomst van populisme en rendementsdenken in de politiek. Vanuit het populisme wordt gezegd dat kunstenaars zich van de maatschappij afkeren en een elite vormen. Vanuit het rendementsdenken wordt de kunst gezien als een praktijk die geen toegevoegde (economische) waarde heeft. Kunst wordt vaak geframed als een links wereldbeeld waarbij de nationale identiteit te grabbel wordt gegooid, niets opbrengt, subsidie slurpt en mijlenver van de gewone burger afstaat. Dit politieke discours over kunst en cultuur draait vooral om de vraag hoeveel rendement kunst oplevert en de vaststelling dat de kunstwereld in een eigen elitaire bubbel leeft. De kunstwereld en subsidiefondsen voor kunst en cultuur moeten zich hiertoe in grotere mate verhouden. Voor BGLF/DOEN was dit aanleiding om een eigen externe analyse uit te voeren. Dit onderzoek richtte zich op de participanten aan kunstprojecten en daarom was de vraag belangrijk of publieksparticipatie bijdraagt aan een veranderende kijk op de betekenis van kunst en cultuur bij de individuele deelnemer. Een tweede belangrijke vraag was hoe de participanten het belang van kunst en cultuur voor de maatschappij in het algemeen zouden wegen. Tot nu toe rapporteerden de kunstenaars zelf over de impact op de participanten d.m.v. eigen publieksonderzoeken en impactmetingen. In deze tijdsgeest zou het juist interessant zijn om een externe onderzoeker deelnemers te laten bevragen naar hun beleving en ervaring als participant van kunstprojecten. Deze externe onderzoeker werd ik, filosoof van achtergrond met ervaring in het doen van kwalitatief onderzoek én bekend met de kunstwereld. Met frisse en open blik kon ik interviews afnemen en de uitkomsten analyseren met een filosofische en journalistieke blik als welkome aanvulling op de externe analyse met experts. In totaal werden acht individuele interviews afgenomen met participanten aan zeven verschillende projecten die divers waren en zich in verschillende regio afspeelden:

- Grutte Pier van PeerGroup in Leeuwarden, een theatervoorstelling
- Het Pauperparadijs van KETTER&Co in Veenhuizen, een theatervoorstelling
- Broek uit! van Bonte Hond in Almere, een jeugdvoorstelling
- Vaandels en Verhalen van Stedelijk Museum Schiedam, expo over het verenigingsleven
- Urban Stories van NTJong in Den Haag, Talentontwikkeling Nationaal Toneel, theatervoorstelling voor oud en jong
- Stichting Freehouse in Rotterdam, gericht op kunstzinnige initiatieven in de Afrikaanderwijk bedoeld om deze wijk sociaal en economisch te stimuleren
- All You Can Art in de Kunsthal Rotterdam, project van David Bade en Tirzo Martha en het Instituto Buena Bista in Curaçao, een kunstproject en open atelier

Daarnaast werden twee groeps gesprekken gehouden:

- Nestelaar en Droomland van PS|Theater in Leiden, twee voorstellingen op locatie, zes participanten in totaal, drie van Nestelaar en drie van Droomland. Leeftijdsopbouw van half dertig tot eind zestig, en lager tot hoger opgeleid.

- All You Can Art op locatie in Laurens woonzorgcentrum Delfshaven in Rotterdam. Zeven participanten in totaal, zes bewoners en een zorgmedewerker die samen met Tirzo Martha en twee jonge talenten van IBB het hele project heeft opgezet en meebeleefd.

Aan de hand van een semigestructureerde vragenlijst opgedeeld in drie deelthema's werden de participanten bevraagd. Door hen zoveel mogelijk te bezoeken op de locaties kreeg ik een gevoel voor de omgeving waarin de kunstprojecten zich hadden afgespeeld en kon ik de participant in de eigen leefwereld ontmoeten. Er is voor een exploratief onderzoek met een filosofische en journalistieke insteek gekozen omdat waarde vrije wetenschap niet bestaat en de insteek altijd in enige mate de richting van onderzoek zal bepalen.

Wat betreft de semigestructureerde vragen voor de interviews is gekozen voor drie deelthema's waarvoor de volgende onderwerpen zijn gekozen:

- Participatie in kunstprojecten; hoe was deelname aan het kunstproject tot stand gekomen en wat was de reden om mee te doen, Wat waren de ervaringen en belevenissen van deelname, zouden zij anderen aanraden mee te doen, wat heeft deelname hen gebracht en zouden zij zelf nog aan andere kunstprojecten willen deelnemen.

Insteek was de ervaring van meedoen aan een kunstproject en de beleving die het hen had gegeven. Daarnaast was het een mogelijkheid om te bekijken of hun kijk op, en ideeën over kunst en kunstenaars, veranderd waren of hetzelfde waren gebleven.

- Betekenis van kunst en cultuur; Wat betekent kunst en cultuur in hun eigen leven en in het algemeen voor de samenleving, is er verschil tussen kunst en cultuur, heeft participatie hen anders laten kijken naar kunst en cultuur, gingen zij voor deelname aan het kunstproject zelf naar theater en musea, waar zouden zij geld voor kunstsubsidie aan uitgeven als zij mochten kiezen.

Het ging hier vooral om de manier waarop zij zelf spraken over dagelijks beleefde cultuur en de plek van kunst daarbinnen te onderzoeken. Daarnaast was het een mogelijkheid om duidelijk te krijgen hoe zij kunst en cultuur definieerden en plaatsten in dit huidige tijdsgewricht.

- De samenleving; zijn er thema's in de samenleving die hen opvallen, zijn ze bezorgd om bepaalde thema's, wat vinden ze van de term de 'gewone mens' en hoe staan zij daar tegenover, is er voor hen een link te leggen als participant in kunstprojecten van kunst en cultuur naar de samenleving.

Met deze vragen wilden we erachter komen hoe zij in op dit moment tegen de samenleving en de ontwikkelingen in de maatschappij aankeken, vooral wilden wij achterhalen of de politieke retoriek van gewone mens (tegenover de elite) ook leefden onder de participanten.

Enige filosofische overdenkingen:

De huidige politieke uitspraken over kunst en cultuur, de opleving van participatieve kunstprojecten en de gedeelde interesse van kunstenaars en niet-kunstenaars om zich te engageren via publieksparticipatie is een belangrijk verschuiving in het denken over autonome kunst en participatieve lokale kunstprojecten. Zowel kunstenaars als participanten (niet-kunstenaars) lijken zoekende naar verbinding en betrokkenheid op kunst en cultuur én op de samenleving. Het publieke debat over kunst en cultuur zal niet alleen veranderen als de politieke uitspraken veranderen maar ook als de kunstpraktijk verandert. Het is noodzakelijk tijd en ruimte te nemen juist de participanten van kunstprojecten te bevragen, om zo een beeld te krijgen hoe zij zich verhouden tot het debat. Daarnaast is het belangrijk om een gevarieerde groep van jong tot oud, van lager tot hoger opgeleid, en van verschillende achtergronden, te bevragen. Hoe participanten zich verhouden tot kunst & cultuur en de samenleving is uiterst actueel en belangrijk op dit moment gezien de verschuivende betekenis van kunst en cultuur in de samenleving

en het huidige publieke debat. Zeker ook voor een fonds dat geld geeft aan participatieve lokale kunstprojecten, daarnaast duurzaam contact heeft met de kunstenaars/theatermakers en zelf een positie moet innemen voor toekomstig beleid. Het is goed tijdig de betekenis en verandering van de participatieve lokale kunstpraktijk te onderzoeken, beschrijven en benoemen.

Indeling hoofdstukken:

In de opvolgende hoofdstukken zullen de volgende onderdelen van het onderzoek aan bod komen. In hoofdstuk 2 bespreekt de inhoudelijke verkenning en het gestelde kader. Hoofdstuk 3 beschrijft en verantwoordt de onderzoekszetel en uitvoering. Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van de uitkomsten op het niveau van de deelthema's en bevat als afsluiting een kritische verantwoording van de uitvoering en keuze van uitkomsten. In Hoofdstuk 5 omschrijft de verschillen tussen de individuele interviews en de groepsgesprekken. Hoofdstuk 6 geeft een overzicht van specifieke uitkomsten uit individuele interviews en de groepsgesprekken en kan een wat uitvoerige beschrijving van de gesprekken en participanten worden teruggevonden. Met enkele aanbevelingen/gedachten wordt in hoofdstuk 7 afgesloten.

HOOFDSTUK 2: inhoudelijke verkenning en het gestelde kader

In dit hoofdstuk zet ik kort uiteen welke kaders er gesteld zijn als vertrekpunt voor dit onderzoek. Vanuit deze kaders zijn een drietal thema's gekozen waar omheen de vragen zijn geformuleerd: participatie, kunst en cultuur, maatschappij. Er zal hier geen uitgebreid theoretisch kader worden geschetst, eerder een kort aanstippen van de lijnen die uitgezet zijn. Dit met het oog op de functie van dit onderzoek: een explorerend kwalitatief onderzoek dat wellicht tot verder uitgebreid onderzoek kan leiden.

- Kunst en cultuur

Kunst en cultuur is overal om ons heen, ook zonder dat wij ons hiervan bewust zijn. Het is alom aanwezig in onze samenleving en draagt bij aan onze ontwikkeling. Ook de rijksoverheid is hiervan overtuigd, getuige de uitgangspunten van de beleidsnota Cultuur (*Ruimte voor Cultuur, uitgangspunten van cultuurbeleid 2017-2020*²). Hierin stelt minister Bussemaker: 'Cultuur draagt bij aan de ontplooiing van burgers, aan kritisch kijken en denken en aan onze creativiteit. Mijn inzet is die kracht van cultuur te versterken'. Cultuur wordt hierbij gezien als alles wat ons vormt en waardoor we zijn wie we zijn in onze samenleving. Kunst is hierbij zowel onderdeel van cultuur als dat het cultuur overstijgt.

Kunst en cultuur is echter ook een ongrijpbare begrip. Is kunst anders dan cultuur? Hebben kunst en cultuur met elkaar te maken? En zo ja, wanneer wel en wanneer niet? Vaak wordt kunst gezien als onderdeel van een cultuur, waarbij cultuur een veel bredere spanwijdte heeft. Onder cultuur wordt dan verstaan: taal, kennis, ambachten, geschiedenis, gebruiken en tradities, waarden en normen, etc. Onder kunst wordt dan verstaan: muziek, literatuur, beeldende kunst, architectuur, dans en theater, etc. Uiteindelijk is elke definitie van kunst cultuurspecifiek en tijdgebonden. Van vrijwel elke cultuur zijn voorwerpen bekend die zich onderscheiden van 'gewone' objecten doordat er in het algemeen een hogere esthetische waarde aan wordt toegeschreven. Dergelijke objecten hebben soms niet-esthetische - ceremoniële, religieuze of propagandistische - functies. Ook binnen eenzelfde cultuur kunnen opvattingen over kunst evolueren: er ontstaan nieuwe genres en er ontwikkelen zich andere kunstvormen, waardoor het idee over de functie en de aard van kunst verandert. Aan de andere kant worden gewone objecten veelal ook gezien als onderdeel van de kunsten; een goed ambachtswerk kan kunst worden en in een museum terecht komen. De term cultuur wordt meestal gebruikt als de overkoepelende term voor alles wat behoort tot de uitingen van de mens om het

² <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kunst-en-cultuur/documenten/beleidsnota-s/2015/06/08/ruimte-voor-cultuur>

bestaan en de samenleving vorm te geven in objecten, rituelen en handelingen. Kunst is hier een onderdeel van.

- Kunst en cultuur in de maatschappij

Kunst en cultuur in onze samenleving wordt gekenmerkt door het belang van cultuureducatie in het onderwijssysteem. De overheid vindt het belangrijk dat alle kinderen in aanraking komen met kunst en cultuur en subsidieert cultuureducatie en cultuuruitstapjes. Daarnaast zijn veel mensen bezig met cultuuruitingen en kunstbeoefening en is onze samenleving doordrenkt van dat wat ons ervaringen en uitdagingen oplevert; taal, kennis, geschiedenis, gebruiken en tradities, etc.

Heden wordt veel belang gehecht aan kunst die verbindingen maakt met de maatschappij. Het idee van de kunst om de kunst lijkt soms vergiftigd door het populistisch tintje in debatten en discussies in media en politiek. Kunst om de kunst wordt benoemd als speeltje voor de elite, een kunstervaring die niet voor de gewone mens is bedoeld en niet belangrijk voor de samenleving, maar waar iedereen wel belasting voor betaald. Hetzelfde principe wordt soms ook gehanteerd bij de vraag waarom de slager de studie zou moeten financieren voor de zoon van de bankier? De onhoudbaarheid van deze redenering wordt zichtbaar als men bedenkt dat onderwijs toegankelijk moet zijn voor iedereen en dat de zoon van de slager ook kan studeren. Zo is het ook met kunst en cultuur. Het is toegankelijk voor iedereen door de vele variaties in beoefening en het stelsel van financiering. Het verwerpen van die toegankelijkheid door het weghalen van subsidies zorgt ervoor dat steeds minder mensen toegang zullen krijgen. Ziehier de paradox. Dat de kunst om de kunst als minder belangrijk wordt gezien dan kunst met een maatschappelijk verband is de culturele tijdgeest. De waarheid ligt zoals altijd in het midden: kunst is geen maatschappelijk werk en kunst moet bereikbaar blijven voor een ieder die er kennis van willen nemen en er open voor staat.

Op dit moment nemen veel fondsen en subsidieverstrekkers het belang van kunst en cultuur in de samenleving als uitgangspunt van hun beleid. Zo laat het Triodos Cultuurfonds weten: *Het begrip 'verbinden' staat centraal in onze visie op de culturele sector. Wij financieren bij voorkeur kunstenaars en culturele instellingen die een brug slaan met de samenleving. Dit kan op verschillende manieren. Door een breed publiek te trekken, en door als culturele instelling een relatie aan te gaan met andere partijen, zoals sponsors, bedrijven, maatschappelijke instellingen.* [<https://www.triodos.nl/nl/over-triodos-bank/wat-we-doen/onze-deskundigheid/kunst-en-cultuur>]. Deze criteria zie je steeds vaker, waarbij de meeste fondsen en geldverstrekkers onderscheid maken tussen cultuur- en kunstuitingen. De vraag blijft of kunstenaars niet altijd de verbanden maken naar de samenleving, ook als het alleen kunst om de kunst lijkt te zijn. Een kunstenaar is onderdeel van de samenleving. Is een kunstuiting niet bij uitstek iets wat zich verhoudt tot die samenleving? Dit kan zijn door middel van kritiek, verband, uitdaging, ontwikkeling, vervreemding, etc. Zelfs L'art pour l'art (kunst om de kunst) zal reflecteren op de samenleving en ook de samenleving heeft behoefte aan esthetiek en nieuwe uitzichten aan de horizon. Iets wat kunstenaars, of het hen nu alleen gaat om de kunst of om de verbanden die zij met hun kunst willen maken, bij uitstek zullen aangaan.

- Thema's in de maatschappij

Kunst en cultuur zeggen iets over de maatschappij waarin we leven. Het publieke debat van de laatste jaren hebben de manier waarop we met elkaar omgaan in de samenleving veranderd. Het neoliberalisme, het kapitalisme en de globalisatie lijken ervoor te zorgen dat steeds minder mensen zich veilig voelen. Het was de socioloog Zygmunt Bauman³ die onze moderne samenleving de 'vloeibare samenleving' noemde. Deze vloeibare samenleving wordt gekenmerkt door de veranderlijkheid van zowel instituties als individuen, de desintegratie van verzorgingsstaat en samenleving, de scheiding van (mondiale) macht en (lokale) politiek, het onvermogen tot langetermijnplanning en de

³ <http://www.felix-en-sofie.nl/boeken/1121/zygmunt-bauman--vloeibare-tijden/>

oproep tot flexibiliteit. De mensen hebben minder houvast en zien hun wereld in rap tempo veranderen. Angst heeft een zelfversterkende werking en zorgen ervoor dat de mensen zich nog minder veilig voelen. De mensen die geïnterviewd zijn maken deel uit van de gedifferentieerde samenleving. Welke thema's spelen er voor hen op dit moment, wat houdt hen bezig? Kunstprojecten die met participanten werken in wijken reflecteren vaak en als logisch gevolg op de samenleving in het algemeen en die om hen heen in het bijzonder. Ook als het om een onderwerp of thema in het verleden gaat zal gereflecteerd worden op de samenleving op dit moment omdat de werkelijkheid van het moment altijd aanwezig zal zijn.

- De 'gewone mens'

'Tja, de gewone mens. Hoe ziet die eruit? Ben jij hem weleens tegengekomen dan?'

De gewone mens is overal. De gewone mens wordt ook vaak de gewone man genoemd, *de gewone man in de straat*. In 1974 is de politieke partij 'De Gewone Man' in Oirschot opgericht die opkomt voor 'mensen zoals u en ik' en de partij 'waar je op rekenen kan' [www.degewoneman.nl]. Het nieuwste programma van de SP heet 'Nu wij' waarin wordt gepleit dat de burger de baas wordt. Als strijkreet werd voor 'Pak de macht!' gekozen [<https://www.sp.nl/nieuws/2016/10/nu-wij-verkiezingsprogramma-voor-sociaal-nederland>]. De nieuwe voorzitter van de PvdA, Nelleke Vedelaar, geeft aan: 'Ik mis de PvdA die opkomt voor de gewone mens'. Danser en theatermaker Jan Martens maakte dit jaar de voorstelling 'The Common People' waarin hij met 'gewone' Utrechtenaren een dansvoorstelling maakte. Hij ziet de voorstelling als een sociaal experiment, 'een installatie en voorstelling ineen' [<https://www.grip.house/productie/the-common-people>]. Ook modebedrijven zoals G-Star richt zich op de gewone mens en nodigt vloggers en 'mensen uit de samenleving' uit op de eerste rij bij hun modeshows. Elon Musk van Tesla geeft aan dat hij zijn elektrische auto's ook betaalbaar wil maken voor de gewone mens. Vanuit Den Haag krijgen we elke dag beloftes te horen aan 'het gewone volk', ingegeven door de opkomst van populistische politieke bewegingen. De term 'gewone mens' wordt met regelmaat gebruikt waarbij het 'gewone volk' tegenover 'de elite' wordt gezet. In al deze voorbeelden wordt een tweedeling gesuggereerd: diegene die tot de gewone mensen behoren en diegene die tot de elite behoren. Maar wie zijn de gewone mensen en wie zijn de elite? En wat betekent de term 'gewone mens' nu eigenlijk? Is het geen politieke retoriek die het zicht op de verscheidenheid aan mensen ontnemt? De vraag is hoe onze participanten zich verhouden tot die term. We willen uitvinden of de term leeft in de maatschappij.

HOOFSTUK 3: onderzoekopzet en uitvoering⁴

Interviews

Voor dit onderzoek werden in totaal tien individuele interviews afgenomen, waarvan twee interviews al door Steve Elbers en Sarah Marinussen waren afgenomen in Heerlen en in Rotterdam. Dit betekende dat er nog acht interviews dienden te worden afgenomen. De geïnterviewden moesten deelnemers zijn van kunst- en cultuurprojecten die gesubsidieerd zijn door BGLF/Doen.

De interviewer gebruikte een vragenlijst met open vragen, zodat elke deelnemer dezelfde startvragen per thema kreeg. Al naar gelang de antwoorden, kon de interviewer doorvragen zodat het '*eigen verhaal*' van de deelnemer op de voorgrond bleef maar wel vergeleken kon worden op thema's.

De deelnemers kwamen uit verschillende regio's en hadden aan een breed scala aan projecten uit verschillende disciplines meegedaan. Een gevarieerde samenstelling van deelnemers was belangrijk. Ook zochten we vooral de niet-geijkte deelnemers die niet

⁴ Zie voor lijst met projecten en geïnterviewden de bijlage achteraan dit verslag

vaak of nooit aan dit soort kunst- en cultuurprojecten meedoet. Voor dit onderzoek is het juist van belang om deelnemers die normaalgesproken minder bij professionele kunsten worden betrokken te interviewen.

Groepsgesprekken

Naast de tien interviews werden ook nog twee groepsgesprekken gehouden. Een groepsgesprek leidt tot interactie binnen de groep zodat belevingen en ervaringen van verschillende kanten belicht kunnen worden. Gekozen is voor een homogene samenstelling van de twee groepen zodat de uitkomsten naast de individuele interviews konden worden gelegd en op een dezelfde manier zouden worden geanalyseerd om een vergelijkend beeld op te leveren.

Taakverdeling BGLF/DOEN en externe onderzoeker

BGLF/DOEN heeft het onderzoek geïntroduceerd bij de deelnemende projecten en gevraagd om participanten aan te dragen die open stonden voor een interview of groepsgesprek. De medewerkers van BGLF/DOEN hebben persoonlijk contact met kunstenaars en theatergroepen en zijn goed ingebed in het wel en wee van alle projecten. Daardoor ontstond er een makkelijke en plezierige samenwerking met alle kunstorganisaties die binnen dit onderzoek vielen. Dit maakte het werven plezierig.

De externe onderzoeker heeft de contactlegging en overlegmomenten met kunstorganisatie en participanten vanaf dat moment overgenomen en met hen het traject van het onderzoek uitgewerkt. De onderzoeker was verantwoordelijk voor de afspraken, het heenreizen naar alle locaties, interviews en groepsgesprekken afnemen en alle uitkomsten verwerken in een onderzoeksverslag.

HOOFDSTUK 4: uitkomsten per deelthema

'Ik heb direct ja gezegd!' (Pepijn - Grutte Pier, PeerGroup, Leeuwarden)

PARTICIPATIE EN PROJECTEN

Opvallend was dat de meeste de geïnterviewden niet vanzelfsprekend musea, theater, dans of concerten bezochten, ook niet als ze hoger opgeleid waren en in het algemeen openstonden voor kunst en cultuur. Vaker waren ze gericht op de eigen omgeving, maatschappelijk geëngageerd en stonden open voor andere inzichten. Leeftijd en opleiding leken er niet significant toe te doen. Ze waren betrokken geraakt bij de projecten vanuit eigen interesse. Soms kwam het toevallig op hun weg (Urban Stories - Hindoetempel, Freehouse - Rotterdam, All You Can Art - Kunsthal), soms raakten ze nieuwsgierig door de actieve werving voor de projecten (Grutte Pier - PeerGroup, Droomland - PS|Theater, Vaandels en verhalen - Museum Schiedam), en soms gingen ze er actief op af en raakten zo betrokken (Het Pauperparadijs - Ketter&Co, Broek Uit! - Bonte Hond/FC Almere, Nestelaar - PS|Theater). Hun participatie aan de projecten zagen ze over het algemeen als een tweeledige gebeurtenis:

- 1) Het beleven van iets nieuws en spannends dat hen op een andere manier liet kijken naar de wereld om hen heen
- 2) Interesse en appreciatie voor lokale initiatieven in kunst en cultuur die aansloten op hun eigen leefwereld.

Vaak begon deelname aan de projecten zonder dat de participanten precies wisten wat er zou gaan gebeuren en hoe het er uiteindelijk uit zou gaan zien. Zij stelden hun vertrouwen in de kunstenaars/theatermakers, stonden open voor nieuwe ervaringen maar wilden opvallend vaak ook invloed en inspraak hebben in de projecten. Ze zagen het als een gesprek tussen henzelf en de kunstenaars/theatermakers. Dit leek ook te ontstaan doordat de kunstenaars/theatermakers zelf ook openstonden voor de inbreng van de participanten. Verder waren veel participanten opbouwend kritisch over de projecten en deelden hun gedachten over wat beter of anders had gekund. Op zich

logisch omdat je zou verwachten dat kunstenaars/theatermakers die met participanten willen werken van gedachten willen wisselen over het project. Daarnaast is de link te leggen met uitspraken van de participanten wat de projecten in samenhang met kunst en cultuur hen had opgeleverd. De meesten gaven aan dat deelname hun gedachten vrijer had gemaakt en nieuwe inzichten had gebracht over de wereld om hen heen. Het lijkt erop dat door het meedoen aan de projecten de participanten open stonden voor nieuwe ervaringen en tegelijkertijd een vrije ruimte ervoeren om hun eigen inbreng belangrijk genoeg te vinden.

'Je kunt er van de zijlijn naar kijken of je kunt proberen er verbinding mee te krijgen' (Loes - *Het Pauperparadijs*, Ketter&Co, Veenhuizen)

De meeste participanten stonden voor deelname al positief, of in ieder geval open, tegenover kunst en cultuur. Wel waren de ervaringen na het project heel divers. Iemand dacht vóór deelname aan het project: er is zoveel armoede in de wereld, waarom moet er zoveel geld naar kunst en cultuur? Na deelname aan het project was haar mening veranderd in de zin dat ze zei dat ze zag dat kunst en cultuur ook een maatschappelijke functie heeft.

'En ik heb dus gezien wat het teweeg kan brengen, ook een maatschappelijke functie heeft, ja, dan ben ik er nog meer van overtuigd om het in stand te houden' (Mevr. S.K., *Urban Stories/Hindoe Tempel*, NTJong, Den Haag)

Weer anderen vonden dat het bezig zijn met kunst en cultuur de gedachten vrij maakt en nieuwe inzichten geeft.

'Maar je leert wel op een andere manier probleemoplossend denken en door creatief te denken, en daar kom je verder in het leven' (Loes - *Het Pauperparadijs*, Ketter&Co, Veenhuizen)

Weer anderen vonden dat het mensen verbindt en opener maakt naar elkaar toe.

'Maar het gewoon bezig zijn met elkaar in het project gaf zo'n verbinding, ook naar elkaar toe' (Gerda - *All You Can Art*, Rotterdam)

En weer anderen vonden dat je nieuwe dingen leert en bezig kunt zijn.

'Het is überhaupt fijn om een plek te hebben waar je dingen kan doen.....het lijkt alsof er steeds minder plekken zijn waar je terecht kan' (Alexandre - *Freehouse*, Rotterdam)

En veel participanten waren het erover eens dat het verbindend werkt.

'Ik kwam niet zo vaak in het stadsmuseum en door dit project raak je betrokken bij het museum, je raakt elkaar' (Martijn - *Vaandels en verhalen*, Stedelijk Museum Schiedam)

De projecten lijken betrokkenheid te verhogen, openheid te bevorderen en participanten het idee te geven dat ze vrijer kunnen denken. Wel moet erbij aangetekend worden dat dit niet altijd specifiek aan kunstprojecten vast zal zitten. Met elkaar sporten, vrijwilligerswerk doen, etc., zal ook dit gevoel van verbinding en openheid bevorderen. Wat wel specifiek lijkt samen te vallen met kunstprojecten is dat men het gevoel krijgt dat men vrijer en creatiever leert denken en nieuwe inzichten opdoet over de wereld om hen heen.

Kunst en cultuur verrijkt je leven en je inzichten. Je hebt ook meer verbinding' (Margreet - *Freehouse*, Rotterdam)

KUNST EN CULTUUR

Veel participanten zagen kunst en cultuur als iets dat samenhangt en uit elkaar voortvloeit. Cultuur werd hierbij gezien als iets dat bij ons hoort, wat ons mensen maakt tot wie we zijn in een bepaalde samenleving. Kunst werd veelal gezien als iets dat uit cultuur voortkomt (een uiting) maar wel overstijgend was. Toch werd het ook gezien als lastig te duiden termen en begrippen. Wat maakt kunst anders dan cultuur? En betekende dit dat er verschillende waarden waren voor kunst ten opzichte van cultuur? Sommige vonden dat kunst voortkomt uit en voortborduurt op cultuur.

'Dat komt nu terug in het logo, en zo heb je een stukje kunst en een stukje cultuur samen geweven in dat ene logo' (Martijn - Vaandels en verhalen, Museum Schiedam).

Weer anderen zagen kunst en cultuur als onlosmakelijk verbonden.

'Ik vind sowieso de scheiding tussen kunst en cultuur wel apart, of kunstmatig, het hoort onlosmakelijk bij elkaar' (Loes - Het Pauperparadijs, Ketter&Co, Veenhuizen).

Anderen zagen het als twee verschillende takken van sport; menselijke uitingen waren cultuuruitingen, kunst moest een hoger doel of hoger plan dienen.

'Je hebt kunst en cultuuruitingen' (Marcel - Nestelaar, PS|Theater, Leiden) En weer anderen zagen het als één. *'Kunst en cultuur is vrijheid, ook in je hoofd en je denkbeelden, kunst is voor mij mensen met de vrije geest' (Edo - Broek Uit!, Bonte Hond/FC Almere)*

Vaak kwam de vraag op of het belangrijk is om die termen/begrippen uit elkaar te halen. Men kan de vraag opwerpen of lokale kunstprojecten zoals onderzocht in dit onderzoek vaak de vermenging zijn van kunst en cultuur. De discussie of dit soort projecten wel echte kunst is of alleen een uiting van cultuur is nog lang niet beslecht. David Bade is een kunstenaar die *'twee kunstenaars'* in zich verenigd. Hij is een beeldend kunstenaar die vanaf zijn afstuderen succes had met zijn autonome werk en daarnaast een participatieve kunstpraktijk ontwikkelde met mensen die niet snel in aanraking kwamen met kunst. Hij trok wijken en steden in, zette een leerinstituut op in Curaçao (Instituto Buena Bista) waar hij geboren is en ziet geen tegenstrijdigheid in deze twee praktijken. Voor hem is het even belangrijk en beide vormen is voor hem serieus met kunst bezig zijn. Het gaat hem erom dat verbeelding een belangrijk element is van het mens-zijn, omdat het kan troosten en kan helpen dit bizarre leven te verdragen. Dat waren voor hemzelf ook de drijfveren om kunst te gaan maken⁵. In dit project is hij vertegenwoordigd met het project All You Can Art in de Kunsthall Rotterdam. Het is een thema wat voor alle kunstenaars/theatermakers speelt die zich bezig houden met lokale kunstprojecten met participanten. Voor sommige is dit hun enige kunstpraktijk, voor andere is het in combinatie met de eigen autonome kunstpraktijk. Hun ideaal is kunst naar mensen te brengen die niet altijd in aanraking komen met kunst. Daarnaast is hun kunstpraktijk gericht op het idee dat kunst en cultuur een onlosmakelijk onderdeel is van de mens. En ook zouden we kunnen zeggen dat voor hen het begrip kunst en cultuur niet zo eenduidig is en dat cultuuruitingen terugkomen in de kunst die ze samen met de participanten proberen te creëren. Het verschil met de participanten is dat zij de lokale kunstprojecten als zeer belangrijk zien en dit voor hen een uiting van kunst én cultuur lijkt te zijn. Veel participanten zien de formele kunstpraktijk als losstaand van deze kunstprojecten. Ook na participatie geven ze aan niet vaker naar musea, theater, dans of concerten te gaan terwijl ze wel aangeven vaker met lokale kunstprojecten mee te willen doen als daar gelegenheid toe is. Aan de andere kant echter gaven ze aan dat ze wel vonden dat de kunstprojecten een bepaalde kwaliteit moesten hebben. Het moest het amateurisme overstijgen en men was over het algemeen voorstander om kunsteducatie

⁵ Volkskrant, 20 juli 2015, 'David Bade wil mensen bereiken die niet met kunst in aanraking komen', David Bade in Heerlen.

anders in te richten zodat 'echte kunstenaars' lesgeven i.p.v. de handwerkmevrouw van om de hoek. Ergens leefden blijkbaar het gevoel dat er verschil was in kwaliteit in kunstuitingen en dat ook cultuuruitingen naar een hoger niveau konden worden getrokken. Het lijkt erop dat een tussenniveau in ontwikkeling is, ergens tussen amateurkunst en autonome kunst, waar deze kunstprojecten een belangrijke plek krijgen en aan betekenis toenemen.

'Maar het moet ook interessant zijn voor de buitenstaander, en het moet een bepaalde kwaliteit hebben' (Jaap - Nestelaar, PS|Theater, Leiden)

MAATSCHAPPIJ

Het viel op dat de participanten zich over het algemeen zorgen maakten over de samenleving, en dan vooral over twee zaken: het verliezen van verbinding met elkaar en groepen in de samenleving die tegenover elkaar zijn komen te staan. Meerdere participanten gaven aan dat ze hoopten dat mensen weer meer verbinding zochten en dat er meer begrip zou komen voor elkaar. Opvallend was de genuanceerde manier waarop de meeste participanten hun zorgen duidelijk maakten en daarmee een beeld gaven dat mensen over het algemeen op zoek zijn naar meer community building en minder uitsluiting. Of dit komt doordat ze open staan voor kunst en cultuur, of mee hebben gedaan aan kunstprojecten, is moeilijk te zeggen. Ze gaven wel aan dat kunst en cultuur ervoor zorgt dat mensen zich openstellen voor elkaar en dat er verbinding ontstaat tussen mensen. Echter, het kan ook zijn dat mensen in het algemeen deze behoefte hebben en dat de onvrede in de samenleving is ontstaan omdat er geen overkoepelende verbanden meer lijken te bestaan en we daardoor meer vervreemden van elkaar. Projecten waardoor mensen weer met elkaar als groep optrekken kunnen ervoor zorgen dat dit aansluit op de behoefte tot verbondenheid en samenwerking. In ieder geval gaven bijna alle participanten aan dat ze het gevoel hadden dat iedereen in hun eigen groepjes bleef hangen en daarom meer gericht zijn op de eigen directe omgeving. Het gevoel van leefgemeenschappen verdwijnt op die manier. Participatie aan de kunstprojecten zorgden voor verbinding en de vrijheid om open en creatief te kunnen denken. Dit sloot aan op hun zorgen over de maatschappij op dit moment.

'Ik zou wel meer community willen zien in Nederland, meer mensen bij elkaar die samen dingen doen en uit de eigen hokjes komen' (Edo - Broek Uit!, Bonte Hond/ FC Almere)

Opvallend was ook dat de meeste participanten meer geld wilden uitgeven aan kunsteducatie, vooral voor kinderen, maar ook voor volwassenen. Ze zagen kunsteducatie op niveau als een belangrijke tool voor zowel de kunstbeleving als voor het probleemoplossend denken voor de maatschappij. De samenleving had behoefte aan innovatie en vrijheid in denken en de participanten vonden dat kunst en cultuur hier een grote bijdrage aan konden geven.

'Dat kinderen les krijgen van een echte kunstenaar in plaats van de moeder om de hoek die punnikles komt geven, dan leren mensen vernieuwend denken' (Pepijn - Grutte Pier, PeerGroup, Leeuwarden)

Ze vonden dat kunstenaars konden bijdragen aan kunsteducatie en dat de overheid dit serieus zou moeten nemen. Kunsteducatie zou ook goed zijn voor de toekomst omdat hierdoor kinderen, jongeren en volwassenen tot vrijdenkende mensen werden opgeleid die met oplossingen zouden komen voor de vele problemen die nog op onze pad zullen komen. Hier lijkt het erop dat men kunst en cultuur verbond met innovatief denken waardoor een bepaald denkpatroon ontstaat die ook voor oplossingen zouden kunnen zorgen in andere gebieden in de samenleving. Een natuurkundestudent zou bijvoorbeeld naast zijn bètavakken ook kunstzinnige vakken moeten volgen om op allerlei gebieden out of the box te kunnen nadenken. Ook vonden sommige vooral de combinatie kunstprojecten en kinderen aan te moedigen, niet alleen om innovatief te leren denken

maar ook om het gewoon fysiek en mentaal te beleven en ervaren. Op deze manier zouden ze zich openstellen voor andere manieren van beleving.

'Het museum is een hele mooie ontmoetingsplaats, dat is heel stimulerend. Door dit projecten stimuleer je ook weer kinderen - ga eens kijken, stel je open' (Martijn - Vaandels en verhalen, Museum Schiedam)

Verder was heel opvallend dat alle participanten niet veel konden met de term 'de gewone mens'. Er kwamen veel negatieve dan wel lacherige reacties op. Het ene deel van de participanten vonden het een denigrerende term en vatte het op als een term bedoeld om mensen te verdelen.

'Tja, de gewone mens. Hoe ziet die eruit? Ben jij weleens een gewoon mens tegengekomen dan? Het is enigszins denigrerend' (Marleen - Freehouse, Rotterdam)

Het andere deel van de participanten was er minder negatief over maar vond het opdelen van mensen in gewone mensen en elite onzinnig en onbruikbaar in de samenleving.

'Ik weet niet wat de politiek bedoelt met de gewone mens, maar voor mij zijn we allemaal gewone mensen. Het is een politieke constructie' (Mevr. S.K. - Urban Stories, Hindoetempel, NTJong, Den Haag)

De term leek niet echt aan te slaan en werd vooral gezien als een term om mensen te framen. Sommige brachten het in verband met kunst en cultuur in de maatschappij.

'En ik heb ook gezien wat creativiteit doet met mensen en dat is niet alleen voorbehouden aan de bovenlaag' (Pepijn - Grutte Pier, PeerGroup, Leeuwarden)

De term 'bovenlaag' werd wel gebruikt, zoals ook de term 'de mensen in de straat' voor zichzelf en anderen die niet vaak in aanraking kwamen met kunst en cultuur. Daarbij leken ze onderscheid te maken tussen mensen die naar musea, theater, dans en concerten gingen en mensen die meededen aan lokale kunstprojecten. Dit leek vooral gebaseerd op opleiding en inkomen, alhoewel meerdere participanten hoger opgeleid waren en niet vaak tot bijna nooit naar musea en theater gingen. Het levert een beeld op van differentiatie in de samenleving wat betreft kunst cultuur en dat het niet zo vanzelfsprekend is dat hoger opgeleide mensen de musea, concertgebouwen en de theaters frequenteren. Net zoals het niet vanzelfsprekend is dat zij niet aan lokale kunstprojecten zouden mee willen doen.

KRITIEKPUNTEN

De merendeel positieve en enthousiaste reacties van de participanten betekenden niet dat zij niet kritische waren. Juist door de participatie en samenwerking kregen ze goede inzichten in de kunstprojecten en hadden ideeën hoe het anders of beter zou kunnen. Ook aarzelden ze niet dit kenbaar te maken. Dit tekende hun ontwikkelde kritische geest en tegelijkertijd ook hun betrokkenheid bij de projecten en de kunstenaars.

Wat betreft de concrete kritiekpunten focussen deze zich voornamelijk op de inhoud, en dan vooral op het tussenniveau tussen amateur en autonoom. Men verlangt een mate van kwaliteit en het moet zeker niet vrijblijvend zijn. Zowel de mate van participatie als de inhoud van het project moeten niveau hebben en vooral ook iets laten zien wat men nog niet wist of dat vernieuwend zou zijn.

'Ik vind wel dat het je verder moet brengen, je moet er nieuwe inzichten door krijgen. Ik wilde eerst wel weten of er kwaliteit in het project zat' (Loes - Het Pauperparadijs, Ketter&Co, Veenhuizen)

Vooraf het aspect dat de participanten door deze lokale kunstprojecten nieuwe informatie over hun leefwereld zouden opdoen leek belangrijk. Dit kon liggen in het feit dat de voorstelling of expositie nieuwe aspecten blootlegden van praktijken of gebieden. Maar het kon ook liggen in het feit dat de participanten de kans kregen verdieping te bieden vanuit hun eigen expertise en leefwereld.

'Wij zijn een stuk drijvend erfgoed met onze boot en laten de geschiedenis zien van het kadettencorps, het is fijn als je dit kunt laten zien aan de buitenwereld' (Martijn - Vaandels en verhalen, Museum Schiedam)

Daarnaast was het van belang dat de vorm en inhoud van het project een bepaalde dieptegang had. Als dit miste en men het verhaal te dun vond, werd het meer gezien als cultuuruiting dan als kunst.

'Dit wat we gedaan hebben vond ik veel meer cultuur dan kunst, kunst moet voor mij vernieuwend zijn' (Pepijn - Grutte Pier, PeerGroup, Leeuwarden)

Wat betreft de algemene kritiekpunten waren die meer gericht op aandacht voor het verhaal en de vorm van participatie. Sommige vonden dat het verhaal wel wat meer dieptegang had kunnen krijgen en dat ze de kunstenaars aanbevelen meer onderzoek te doen alvorens aan de slag te gaan. Anderen vonden dat participanten wel meer inbreng moesten krijgen, zodat het specifieke van het verhaal meer naar voren zou kunnen komen. En weer anderen vonden dat het project meer moest behelzen dan participatie, er moest ook een kunstuiting van de kunstenaars/theatermakers zichtbaar zijn.

'In dat project vond ik dat de participatie doorgeschooten was, ik had meer theater en poëzie erbij verwacht. En ook had ik meer te weten willen komen over de wijk, nu werd bevestigd wat ik al wist. Jammer, want in een ander project hebben ze laten zien dat ze dit kunnen en kreeg ik nieuwe informatie over dat gebied, wat ik nog niet wist' (Marcel - Nestelaar, PS|Theater, Leiden)

BIAS

Dat de geïnterviewden over het algemeen enthousiast en positief waren over hun participatie in de projecten lijkt voor de hand te liggen. Zoals bij alle kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeken moet men bedacht zijn op bepaalde bias. Ten eerste werden door de medewerkers van deelnemende projecten een lijst aangelegd van mensen die gevraagd konden worden om een interview - selectiebias. Ten tweede zullen mensen die openstaan voor een interview over het algemeen positief zijn - dispositiebias. En ten derde kan de interviewer suggererende vragen stellen waaraan geïnterviewden willen voldoen - aanpasbias. Alhoewel dit geen diepgravend wetenschappelijk onderzoek was moeten we hier wel iets over de bias zeggen en hoe die te duiden zijn.

Selectiebias: de projecten voor dit onderzoek zijn uitgezocht door de medewerkers van BGLF/DOEN. Zij hebben veel contact met de kunstenaars en medewerkers van alle kunstprojecten en hebben een selectie gemaakt gebaseerd op belangrijkheid, locatie en vorm en doel van het project. Verder hebben zij het eerste contact gelegd met de kunstenaars en gevraagd om hun medewerking met betrekking tot het meedenken wie geïnterviewd konden worden, gebaseerd op een aantal kenmerken. Dat waren: de rol in het project, de mogelijkheid om te kunnen reflecteren op de eigen deelname en de opzet en inhoud van de projecten, en de bereidheid om mee te doen aan onderzoek. Vervolgens heb ik als externe onderzoeker de contactpersonen gebeld en overlegd welke participanten neutraal genoeg waren en een aanzienlijk aandeel in het project hadden gehad. Nadat zij de participanten hadden geïnformeerd heb ik contact gelegd met hen en afspraken gemaakt. BGLF/DOEN en kunstenaars/theatermakers hadden vanaf dat moment geen invloed meer gehad.

Dispositiebias: dit heb ik proberen te ondervangen door een veilig gesprek te creëren waarin ruimte was voor kritiek en reflectie van de geïnterviewden zodat er een natuurlijk verhaal op gang kon komen. Hoe meer geïnterviewden zich op hun gemak voelden, hoe minder zij maar één kant van het verhaal zouden vertellen. Overigens kan hierbij ook ingebracht worden dat in een dispositiebias ook juist alleen de negatieve kant naar buiten zou kunnen komen. Sommige participanten waren louter positief, de meeste echter lieten een genuanceerder beeld zien en konden dit goed verwoorden.

Aanpasbias: door steeds te verifiëren of ik het goed interpreteerde heb ik geprobeerd zoveel mogelijk suggestieve vragen van mijn kant weg te laten en heb ik de interviews verbatim uitgewerkt, precies zoals het gesprek is gegaan tussen mij en de geïnterviewden waardoor dit nagelezen kan worden.

HOOFDSTUK 5: verschillen individuele interviews en groepsgesprekken

INDIVIDUELE INTERVIEWS

In dit onderzoek zijn acht mensen. Individuele (semigestructureerde) interviews geven de mogelijkheid om diepgaander in te gaan op ervaringen, belevingen en inzichten. Deelthema's kunnen worden uitgevraagd en de interviewer kan direct reageren op hetgeen gezegd wordt. Ook heb ik de participanten bezocht op de locatie van het betreffende project of de omgeving waar zij woonden en waar het project zich had afgespeeld. Hierdoor kon ik een gevoel krijgen van het project en inzicht krijgen in de setting waarin alles zich had afgespeeld. Voordeel was dat de participanten zich door deze connectie thuis voelden en het was hierdoor makkelijker voor hen mij te informeren over de projecten en wat deelname voor hen had betekend. Het was niet bij alle projecten mogelijk om op de precieze locatie af te spreken en dan was het bezoeken van de stad of wijk een goed alternatief. De participanten waardeerden dat ik als interviewer naar hen toekwam en ik kon mij inleven in hun ervaringen. De participanten die ik op de precieze locatie interviewde lieten mij allen zonder uitzondering enthousiast zien waar het project zich had afgespeeld. De geïnterviewden vertelden over hun eigen individuele ervaringen maar brachten vaak uit zichzelf ook ervaringen en ideeën van andere participanten op in de gesprekken. Daarnaast spraken de geïnterviewden ook vaak over de kunstenaars/theatermakers en wisten ze meestal goed te duiden waar het de makers in de projecten om ging. De duidelijke verbondenheid van de participanten met alle medewerkers van de projecten werd zo zichtbaar.

GROEPSPGESPREEKEN

In dit onderzoek zijn twee groepsgesprekken gevoerd in Leiden en Rotterdam. Voordeel van groepsgesprekken is dat je in korte tijd meerdere mensen kunt bevragen, deelnemers op elkaar en op de gespreksleider kunnen reageren. Zo vindt er een uitwisseling van ideeën en gedachten plaats. Als gespreksleider probeerde ik net als in de individuele interviews een veilige omgeving te creëren zodat mensen vrij en open konden spreken en overzicht kon houden op het gesprek. Het groepsgesprek in Leiden was met participanten aan twee verschillende projecten; de Pietersbuurt (centrum) en Leiden Zuidwest (buitenwijk) Van elk project namen drie participanten deel aan het groepsgesprek. Daarnaast hadden de meeste participanten ook de andere projecten bezocht of waren onderdeel geworden van meerdere projecten van het PS|Theater. In Rotterdam sprak ik met zes participanten van een verzorgingstehuis (Laurens Delfshaven) die allen hadden meegedaan op hun eigen manier. Omdat het hier ging om ouderen was hier ook de begeleider (welzijnscoach) bij die een grote rol had gespeeld met het binnenloodsen en de begeleiding van het project op locatie en de bezoeken aan de Kunsthall.

Voor mij was het waardevol om groepssamenstellingen mee te maken waarbij mensen met verschillende niveaus (opleidingsniveau en ervaringsniveau) samen. Door als groep in gesprek te gaan worden meerdere ervaringen vermengd en krijgt de gespreksleider een idee van de wisselwerking en sfeer van de projecten. Bij de groepsgesprekken kwam

ook duidelijk tot uiting hoezeer de participanten zich betrokken voelden en kreeg de verbindende factor een objectief gezicht. Participanten voelden zich duidelijk betrokken bij een project en met de kunstenaars/theatermakers. De betrokkenheid onderling was niet altijd zichtbaar en het was merkbaar dat een ieder het op een verschillende manier had beleefd. De betrokkenheid op de kunstenaars/theatermakers was echter wel eenduidig en was opvallend expressief, waardoor zowel goede als slechte belevenissen uitvoerig werden besproken.

HOOFDSTUK 6: SPECIFIEKE UITKOMSTEN INTERVIEWS & GROESPGESPREKKEN⁶

INTERVIEW 1 - URBAN STORIES NTJONG - HINDOETEMPEL DEN HAAG

Mevrouw S.K. is beheerder van de tempel en ontving in die capaciteit het verzoek van NTJONG (Nationaal Toneel Jong). Een jonge regisseur wilde een voorstelling over de verschillende gebedshuizen in de buurt maken. Voor mevrouw S.K. was het haar eerste ervaring met participatie in een kunstproject. Zij ging niet naar theater of dans, weleens naar musea of concert. Zij vond het belangrijk dat de theatrale voorstelling respect toonde voor de rituelen van het hindoeïsme. Daarnaast vond zij het belangrijk dat de tempel haar deuren opende voor de buurt, vooral ook om de geheimzinnigheid weg te nemen. Geleidelijk werd haar aandeel in de voorstelling groter. Naast de voorstellingen in de drie gebedshuizen afzonderlijk (kerk, tempel, synagoge) vond er uiteindelijk ook een gezamenlijke voorstelling plaats in het Theater aan het Spui. De achtergrond van mevrouw S.K. is in het ontwikkelingswerk en zij vond de problemen van armoede en ongelijkheid urgenter dan kunst en cultuur. Na het project vond ze deze problemen nog steeds urgent maar was ze van gedachte veranderd over de invloed van kunst en cultuur op mens en gemeenschap omdat ze zag wat het kon bijdragen aan verbondenheid en het ontwikkelen van vrije gedachten. Ze kijkt nu anders tegen kunst en cultuur aan. Voor haar is het belangrijk dat mensen uit hun eigen hokjes komen en elkaar leren kennen. Daarnaast zou ze meer gemeenschap willen zien in de samenleving, waarin ieder mens een eigen plek heeft. Kunst en cultuur ziet zij als een instrument om angst voor elkaar weg te nemen en om elkaar vrij in de ogen te kijken. Er zou meer geld moeten gaan naar lokale kunstprojecten, zowel op wijkniveau als stadsniveau. Verder vindt ze dat kunstenaars behoorlijk betaald moeten worden en neemt ze zichzelf voor meer naar musea, theater, muziek en dans te gaan.

INTERVIEW 2: ALEXANDRE - FREEHOUSE, AFRIKAANDERWIJK ROTTERDAM

Alexandre heeft een achtergrond in bedrijfseconomie, is al langer met kunst bezig en had een winkel met designspullen van jonge ontwerpers. Dit liep niet en via via kwam hij in contact met Freehouse waar hij een kleine eigen werkplek heeft, programma's opzet en meedenkt over de activiteiten in Het Gemaal en in de buurt. Hij vindt het belangrijk dat er open plekken zijn zoals Freehouse waar mensen initiatieven kunnen ontwikkelen en in aanraking komen met kunst en cultuur. Daarnaast vindt hij het belangrijk om samen te werken met andere partners in Rotterdam en aansluiting te vinden met een diversiteit aan groepen in de samenleving. Kunst en cultuur is voor hem de uiting van de mens; een manier om het creatieve denken te stimuleren en veranderingen te bewerkstelligen van onderop. Kunst kan alles zijn; mooi lelijk, geëngageerd, verbindend, activistisch, maar hij hoopt dat het vooral inclusief wordt, voor iedereen. Op maatschappelijk vlak vindt hij dat er veel uitdagingen in de toekomst liggen en dat kunst kan helpen om innovatief te zijn en na te denken over alternatieve strategieën m.b.t. het migrantenvraagstuk, diversiteit en de globalisering van de samenleving. Met Freehouse hoopt hij diversiteit en inclusie te bewerkstelligen; iedereen zou zich thuis moeten voelen op locatie in Het Gemaal. Daarnaast vindt hij het belangrijk dat het systeem van subsidie meer wordt ingezet op achtergebleven groepen en dat meer diversiteit wordt afgedwongen - de kunstinstituten zijn nog te wit, in zijn ogen.

⁶ Zie voor uitgebreide beschrijvingen van de projecten de bijlagen

INTERVIEW 3: PEPIJN - GRUTTE PIER, PEERGROUPE, LEEUWARDEN

Pepijn is zelfstandig coach en zag een oproep van regisseur Dirk Bruinsma in een survivalmagazine, zijn interesse werd gewekt en hij gaf zich op. Vanaf het begin heeft hij als participant met Dirk gewerkt aan de voorstelling; hij dacht mee, deed mee en liet zich verleiden om ook nog te acteren in het stuk als aanvoerder van het burgerleger. Voor hem was meedoen een combinatie van zijn expertise als survivalenthousiast en zijn interesse in nieuwe belevingen. Zelf gaat hij weinig naar musea, theater, dans of concerten, maar is wel geïnteresseerd in kunst en cultuur en een van zijn vrienden is beeldend kunstenaar. Cultuur zit in de mens zelf, het is wie we zijn, maar kunst moet voor hem overstijgend zijn, vernieuwend en is een andere tak van sport dan cultuuruitingen. Wat betreft de maatschappij voorziet hij een afname van innovatief denken en is hij voorstander van meer kunsteducatie aan kinderen omdat het hen creatief en vrij leert denken. Gecombineerd met vakkennis komt daar uiteindelijk innovatie vandaan. Daarnaast baart het hem zorgen dat de maatschappij wordt opgedeeld in winners en losers, en dat er niet meer vanuit de individuele mens wordt gegaan en dat iedereen in een mal moet passen. In die zin vindt hij kunst en cultuur belangrijk en lokale kunstprojecten in het bijzonder omdat zij bij uitstek contact kunnen maken met gemeenschappen. Hij zou meer mensen aanmoedigen mee te doen aan kunstprojecten omdat het een mooie beleving kan zijn en het je ook bevrijdt van kokervisie.

INTERVIEW 4: MARTIJN - VAANDELS EN VERHALEN, STEDELIJK MUSEUM SCHIEDAM

Martijn is ingenieur en in zijn vrije tijd onderofficier van het Zeekadetkorps Schiedam. Hij is trots op het korps en houdt van tradities. Daarnaast beschouwd hij het schip dat zij hebben in de Schiedamse haven drijvend als erfgoed en een onderdeel van cultuuruitingen omdat het korps een maatschappelijke organisatie is. Via een uitnodiging van het Stedelijk Museum Schiedam is hij betrokken geraakt bij de expositie in het museum. Door het maken van een vaandel voor de expositie vindt hij dat kunst en cultuur in elkaar vervloeit is geraakt; het maken van een vaandel is een cultuuruiting en het logo dat ze ontworpen hebben uit oude logo's is een kunstuiting. Hij vindt dat kunst en cultuur de mensen verbindt, net zoals verenigingen dit doen. Hij vindt het zorgelijk dat er zoveel bezuinigd wordt op verenigingen, sport, kunst en cultuur en onderwijs, wat hij bij uitstek ziet als verbindende activiteiten in de maatschappij. Zelf gaat hij wel in het buitenland naar musea of erfgoed bekijken maar in het Stedelijk Museum Schiedam (zijn eigen stad) was hij nog nooit geweest. Meedoen aan het project heeft hem doen inzien dat musea ook ontmoetingsplekken kunnen zijn en dat kinderen gestimuleerd moeten worden erheen te gaan; *'Ga het maar ervaren en sta er open voor'*.

INTERVIEW 5: LOES - HET PAUPERPARADIJS - KETTER&CO - VEENHUIZEN

Het dorp Veenhuizen was vroeger een gevangenis-kolonie en nu een klein dorp dat de geschiedenis van Veenhuizen altijd bij zich draagt. Loes en haar partner runnen een hotel-restaurant waarbij het ideaal altijd is geweest; duurzaamheid, diversiteit en cultuuruitingen. Door haar ontmoeting met de mensen van KETTER&Co, waarbij het meteen klikte, en de daaruit volgende brainstormsessies, kwam een langdurige samenwerking tot stand. Ze is betrokken bij de Collectie Veenhuizen, waarbij studenten van de Designacademie Eindhoven een semester van hun opleiding in Veenhuizen doorbrengen en in die tijd moeten komen tot een hedendaagse kijk op het dorp aan de hand van hun eigen ontwerpen. Daarnaast is dit jaar ook de theatervoorstelling Het Pauperparadijs uitgevoerd. Loes heeft als jonge student de kunstacademie gedaan, grafisch ontwerpen, maar hier eigenlijk nooit in gewerkt. Ze is vanzelf de horeca ingerold, maar kunst en cultuur is wel belangrijk voor haar en maakt het leven leuk. Kunst en cultuur staan niet los van elkaar, volgens haar, dat is een te kunstmatige scheiding, het heeft allemaal met elkaar te maken. Zij maakt een onderscheid tussen kunst kijken (consumeren) en kunst maken/doen (lokale kunstprojecten) en heeft een voorkeur voor het laatste. Wat betreft de maatschappij maakt zij zich zorgen over de verminderde tolerantie en de opkomende haatdragendheid. Door het verlies van de menselijke maat en de opkomst van het redeneringsdenken worden mensen bang en

trekken zich terug. Veel zaken in de maatschappij leveren niet direct rendement op zoals kunst en cultuur, onderwijs, geestelijke gezondheidszorg. Dit vindt zij een gevaarlijke ontwikkeling omdat veel van die niet altijd berekenbare zaken in het leven juist belangrijk zijn, zoals ook diversiteit en duurzaamheid. Daarom vindt zij participatie en lokale kunstprojecten belangrijk, maar dan moet het wel een bepaalde kwaliteit hebben. Het moet nieuwe inzichten opleveren en iets toevoegen aan wat er al was.

INTERVIEW 6: MARGREET - FREEHOUSE - ROTTERDAM

Margreet is bewoonster van de Afrikaanderbuurt en kwam voor het eerst in aanraking met Freehouse bij het Wijkwaardenhuis. Zij had allerlei antieke spulletjes en curiosa waar ze van af wilde en waar jonge kunstenaars enthousiast mee aan de slag gingen. De ruimte van het Wijkwaardenhuis werd volgebouwd en Margreet fungeerde als gastvrouw. Enthousiast geworden melde ze zich voor de toneelcursus in de buurt, deed mee met een theaterproject van Jeanne van Heeswijk in het Noordbrabants Museum en was een van de 'verhalenvertellers' in Freehouse. Zij omschrijft zichzelf als volks en is blij in de Afrikaanderbuurt te wonen waar iedereen door elkaar heen woont en elkaar helpt. Kunst en cultuur helpt vooroordelen tegen te gaan en verrijkt het leven. Daarnaast geeft meedoen aan kunstprojecten zelfvertrouwen en zorgt voor cohesie in een wijk. Ze ziet hoe hard kunstenaars moeten werken en vindt dat ze juist met lokale kunstprojecten laten zien dat zij niet van de maatschappij vervreemd zijn. Wat haar zorgen baart in de samenleving zijn vooroordelen en de tweedeling die groter aan het worden is, ze vindt het verontrustend dat mensen minder open lijken te staan voor elkaar. Van haar mag er meer geld naar wijkateliers en werkplaatsen, ze vindt Freehouse een ontmoetingsplek met gedeelde functies. Zo zijn er kunstprojecten, lezingen, en werken er mensen uit de buurt met een afstand tot de arbeidsmarkt. Zij vindt dat juist kunst veranderingen teweeg kan brengen zorgt voor verbinding tussen mensen.

INTERVIEW 7: JERUSHA - ALL YOU CAN ART - DE KUNSTHAL ROTTERDAM

Jerusha is zes jaar geleden vanuit Aruba naar Rotterdam gekomen om aan de Hogeschool te studeren. Ze was in Aruba altijd al bezig met schilderen maar van kunst kun je niet leven, vonden haar ouders die haar aanraadde een studie te volgen. Door een vriend werd ze geattendeerd op het project in de Kunsthal. Ze besloot een kijkje te nemen en is drie maanden gebleven, elke dag werkt ze aan haar portfolio en voelt zich serieus genomen door David en Tirzo. Ze vindt het ook fijn dat ze met de jonge talenten van de IBB uit Curaçao kan werken. Kunst moet je met elkaar delen, vindt ze, kunst laat je een andere kant zien en is vernieuwend, het geeft andere perspectieven. Zij zou graag zien dat er geld gaat naar werkplaatsen en open ateliers waar mensen samen kunnen komen. Ze maakt zich zorgen over de individualisering van de samenleving, iedereen is met de eigen dingen bezig en er is weinig verbinding. Kunst en cultuur verbindt en het maakt je vrij. Ze hoopt op meer gemeenschapszin in Nederland.

INTERVIEW 8: EDO - BROEK UIT! - BONTE HOND EN FC ALMERE - ALMERE

Edo is voorzitter van de voetbalclub FC Almere in Almere Haven. Hij ziet hoe de maatschappij via de club naar binnen komt en wilt van de club een gemeenschapscentrum maken waar aan sport, huiswerkclubjes, cursussen, en kunst en cultuur wordt gedaan. Na het zien van een theatervoorstelling over voetbal wilde hij zelf ook zo'n project starten op de voetbalclub. Hij schreef meerdere kunstenaars en theatergezelschappen aan. De Bonte Hond (kindertheater in Almere) reageerde en door middel van gesprekken met clubleden is de voorstelling BROEK UIT! ontstaan. De voorstelling werd in het clubhuis gespeeld en was alle avonden en middagen uitverkocht. Edo zou graag meer kunst- en cultuurinitiatieven willen ontwikkelen voor de club. Zijn zorgen voor de maatschappij zijn agressie en het gebrek aan groepsgevoel. Ouders die het te druk hebben om vrijwilligerswerk te doen, kinderen die zonder eten op de training komen, mensen die elkaar het licht in de ogen niet gunnen. Tijdens kunstprojecten ziet hij hoe mensen verbinding met elkaar maken en gaan praten over datgene wat ze gezien hebben. Kunst en cultuur is voor hem vrijheid en een andere manier van denken; uit de tunnelvisie komen. Cultuur is opvoeding, gedrag en tradities. Kunst is de vrije geest.

GROEPSGESPREK 1: LEIDEN - PS|THEATER - DROOMLAND en NESTELAAR

In het huis van PS|Theater trof ik een gemixte groep van mensen die goed geïnformeerd waren, enthousiast hun ervaringen deelden maar ook constructief kritisch waren. De participanten waren op verschillende manieren betrokken geraakt bij de projecten van PS|Theater. Soms door vrienden en familie, soms door medewerkers van PS|Theater zelf, en soms door de keet waarmee PS|Theater telkens neerstrijkt in een ander deel van Leiden. Alle participanten waren erg begaan en gericht op Leiden en hadden daar duidelijke ideeën over. Zo vond men dat er meer kunst en cultuur in Leiden moest komen gericht op Leiden als stad en dat men voor de grote namen wel naar Den Haag of Amsterdam kon reizen. Zo vonden ze dat er meer geld moest naar lokale initiatieven en kunstprojecten zoals PS|Theater want ze wilden wel kwaliteit en geen vrijblijvende entertainment. Voor hen was cultuur overkoepelend (hoe wij leven) en kunst een uitlichting van een aspect of thema uit de cultuur (een ander beeld op de werkelijkheid) Zij vonden PS|Theater daar een goed voorbeeld van; uniek en een echt stadsgezelschap.

Wel vonden ze dat er een bepaalde kwaliteit gewaarborgd moest worden. Het moest niet vrijblijvend zijn en meer verdieping bieden. Daarnaast vonden ze dat participanten en hun verhalen meer betrokken konden worden. Wel moest daar iets door de theatermakers aan toegevoegd worden, zoals theatrale en poëtische elementen. Een voorstelling moest meer tonen dan de oppervlakte, het moest niet alleen op de ideeën van de participanten drijven. Ze waren enthousiast over een eerder project van PS|Theater waarbij krachtige theatrale elementen werden gebruikt, en er duidelijk onderzoek gedaan was naar de geschiedenis en betekenis van het gebied. Op die manier deden ook de Leidenaren nieuwe informatie en inzichten op; een nieuwe invalshoek op de eigen stad. Nadrukkelijk werd vermeld dat ze blij waren met PS|Theater en de potentie zagen en dat ze met hun suggesties en gedachten juist wilden bijdragen aan de groei van het gezelschap. Zoals ze begaan en betrokken zijn bij Leiden, leken ze ook erg begaan en betrokken geraakt bij alle medewerkers van PS|Theater. Hun kritische punten waren vooral aanmoediging om tot een hoger niveau te komen.

Uit de discussie kwam de vraag wanneer lokale kunstprojecten zoals PS|Theater deze ontwikkelde, nu kunst waren en wanneer het maatschappelijk werk werd. Waar ligt de balans tussen een lokaal kunstproject en een maatschappelijke participatieproject? En waar is de grens tussen theatermaker en participant? Een kunstproject moest wel boven zichzelf uitstijgen. De groep zou daarom graag zien dat er meer geld zou gaan naar dit soort stadsgezelschappen zodat er meer tijd en mankracht komt voor diepgravender onderzoek van het gekozen thema en het leggen van contact en verbinding met bewoners en potentiële participanten - dat zou de voorstellingen zeker ten goede komen. En dat zou tegelijkertijd ook goed voor Leiden zijn. De groep vond dat er meer differentiatie mocht komen in kunst cultuuruitingen in Leiden. Als het geld dat voor de programmering van grote namen in de schouwburg werd verminderd en er meer geld zou gaan naar lokale kunstprojecten, zou hier meer kans op zijn.

GROEPSGESPREK 2: ROTTERDAM - ALL YOU CAN ART - DE KUNSTHAL

Dit gesprek vond plaats in woonzorgcentrum Laurens Delfshaven waar de bewoners hadden meegedaan aan het project All You Can Art van David Bade en Tirzo Martha. Zij waren met Tirzo Martha en twee jonge talenten uit Curaçao (Roxy en Elvis) aan de slag gegaan in de gezamenlijke huiskamer en de tuin van het Laurens. Daarnaast waren ze drie keer met de hele groep naar de Kunsthal gegaan en heeft een van de bewoners (100 jaar oud) zijn schilderijen geëxposeerd in de Kunsthal. De bewoners varieerden in leeftijd tussen de 60 en 100, sommige hadden een vorm van vroege dementie maar de meesten waren bij de tijd en hadden alleen last van lichamelijke gebreken. Hun begeleider en welzijnscoach Gerda was onderdeel van het groeps gesprek en had het kunstproject intensief begeleid. Twee van de bewoners schilderden zelf ook en drie bewoners gingen nog frequent naar musea. Deelname van de participanten varieerde van zelf schilderen, tot meedoen met activiteiten, tot toekijken en in groepsverband dingen ondernemen.

De bewoners gaven aan blij te worden van het kunstproject en de uitstapjes naar de Kunsthall gaven hen het gevoel er nog toe te doen. Een van de bewoners vond dat er iets in de tuin moest komen en uiteindelijk is er een halve boot binnengehaald en versierd en beschilderd, het blijft er staan voorlopig. Daarnaast hingen de gemeenschappelijke ruimtes en gangen vol met kunstwerken die door kunstenaar Rabin Huijsen met de bewoners waren gemaakt. De twee jonge kunstenaars van All You Can Art hebben samen met de bewoners gewerkt aan gezamenlijke kunstwerken. Alle kunstenaars namen de individuele bewoners als uitgangspunt en probeerden aan te sluiten op de persoonlijke belevingswereld. Begeleider Gerda kon de verhalen en antwoorden aanvullen en meer uitleg geven over het verloop van het project en de inbreng van iedere participant.

Duidelijk was dat het bezig zijn met kunst de bewoners rust, verbinding en de mogelijkheid tot expressie gaf. Bewoners zitten per acht op een afdeling met een eigen kleine huiskamer. Ze moeten het met elkaar doen en er is meestal weinig verbinding. Het viel Gerda op de bewoners als participant meer verbinding kregen met elkaar en vaak aangaven dat ze het idee hadden dat ze er nog toe deden; het gaf hen een gevoel van eigenwaarde. Het gaf hen ook het gevoel nog iets te kunnen doen, zich nog te kunnen uiten. Zo zijn twee bewoners tijdens het groepsgesprek nogal vrolijk en enthousiast. Achteraf hoorde ik van Gerda dat zij beide lange tijd boos en gefrustreerd waren omdat zij zich niet goed konden uiten vanwege vroege dementie. Tijdens de kunstprojecten zag zij hoe rustig deze twee bewoners werden en verscheen er soms glimlachjes om de lippen. Verder konden ze aangeven dat ze er plezier in hadden. Daarnaast ging een bewoner met zware Parkinson aan de slag met schilderen en kon op een gegeven moment rustig zitten en geconcentreerd bezig zijn. De bewoner die een kunstwerk in de tuin wilde is nu bezig bloembollen te planten rondom de boot. De man van honderd sleept zijn schilderijen met zich mee in een tas aan zijn rolstoel en laat ze aan iedereen zien, hij is er trots op in de Kunsthall te hebben gehangen. Alle bewoners zouden graag nog een kunstproject willen binnenhalen en hopen dat er een All You Can Art deel 3. De bewoners van het Laurens maakten duidelijk dat dit ook kan door mensen uit te dagen om kwaliteit te leveren in hun werk en ze de mogelijkheid te geven serieus met kunst bezig te zijn. Kunst is geen maatschappelijk werk maar heeft een stevig maatschappelijke component, in dit geval was dit duidelijk het geval.

HOOFSTUK 7: enkele gedachten en voorzichtige aanbevelingen

- Een belangrijke vraag is of deelname aan lokale kunstprojecten idealiter moet leiden tot meer bezoek aan autonome kunstinstellingen, of dat participatieve lokale kunstprojecten op zichzelf moeten kunnen staan. Mij lijkt het laatste. Uit dit onderzoek blijkt dat participanten aan lokale kunstprojecten meestal niet worden verleid om daarna vaker naar musea, theaters en concertgebouwen te gaan. Dit geldt nog meer voor de hoger opgeleiden uit dit onderzoek dan de lager opgeleiden. De hoger opgeleiden maken duidelijke keuzes in hun drukke levens. De lager opgeleiden hadden soms geen mogelijkheid om naar theater, musea of concertgebouw te gaan of hadden soms het idee dat dit niet iets voor hen zou zijn. Zij zijn dan ook vaker te verleiden tot meer museum- en theaterbezoek na deelname aan kunstprojecten. Het zou echter niet als uitkomst van participatie moeten worden gezien. Het hele proces van deelname en de ervaring/belevenis die het zowel kunstenaars als participanten oplevert moeten worden gezien als de belangrijkste factoren
- Deze vorm van participatieve lokale kunstprojecten met een hoge kwaliteit, een experimenteel karakter en een volwassen geworden publieksparticipatie kan gezien worden als een extra niveau tussen amateurkunst en autonome kunst. De door BGLF/DOEN gesubsidieerde projecten lijken hierin te passen en zouden met die gedachte verder kunnen worden ontwikkeld. Wel moet de kwaliteit en het intensieve contact met de kunstenaars/theatermakers worden gehandhaafd om het niveau op peil te houden. Steeds meer kunstenaars/theatermakers

vermengen of wisselen hun eigen autonome praktijk af met participatieve lokale kunstprojecten. BGLF/DOEN moeten tegen de stroom in blijven durven te gaan, het is wat ze al langer doet en het betaalt zich duidelijk uit. Kunst- en cultuuruitingen met een experimenteel karakter zijn belangrijk. Het levert niet meteen rendement op, en soms geen enkel economisch rendement, maar lokale participatieve lokale kunstprojecten met kwaliteit en niveau leveren wel iets op voor de samenleving en het begrip van de maatschappij voor de kracht van kunst en cultuur. Het zorgt voor verbinding, betrokkenheid, een open blik, leidt tot creatief denken en geeft rust en waardigheid. Dit zijn de kernwaarden die BGLF/DOEN ook aanhangt: sociaal, duurzaamheid en cultuur. Meer diepteonderzoek naar participanten en participatie in de kunst in het algemeen zou kunnen samengaan met onderzoek naar de veranderende kunstpraktijk van kunstenaars/theatermakers.

- Kunsteducatie
 - projecten met kinderen. Veel participanten gaven aan ruim in te willen zetten op kunsteducatie voor kinderen. Het kind als de toekomstige generatie die beter af is met een open blik, creatief denken, een vrije geest en gewend aan verbinding en betrokkenheid. Het is goed voor de mens en de samenleving.
 - kunsteducatie in het algemeen. Veel participanten gaven ook aan dat kunsteducatie goed is voor jong tot oud, lager tot hoger opgeleid. De vraag is of er een eenzijdige focus moet komen op kunsteducatie omdat dit maar één aspect is van de kunstprojecten. Wel kan het begrip kunsteducatie breed worden opgevat; participatie aan kunstprojecten heeft naast beleving en ervaring ook educatie naast het bevorderen van betrokkenheid en verbondenheid. Wel kan BGLF/DOEN alert blijven en dat de projecten die zij subsidiëren een brede waaier van cultuuruitingen representeren.
- Er was weinig verschil in beleving en betrokkenheid te merken tussen participanten in de regio's, zowel in het buitengebied als in de steden benoemden zij voor het grootste deel dezelfde ervaringen en belevingen. Daarnaast was er ook weinig verschil in het uiten van enthousiasme en de wens voor meer kunstprojecten. De spreiding in de regio's die BGLF/DOEN aanhoudt moet vooral worden voortgezet, het draagt bij aan een groter bereik en bevordert diversiteit.

BIJLAGEN:

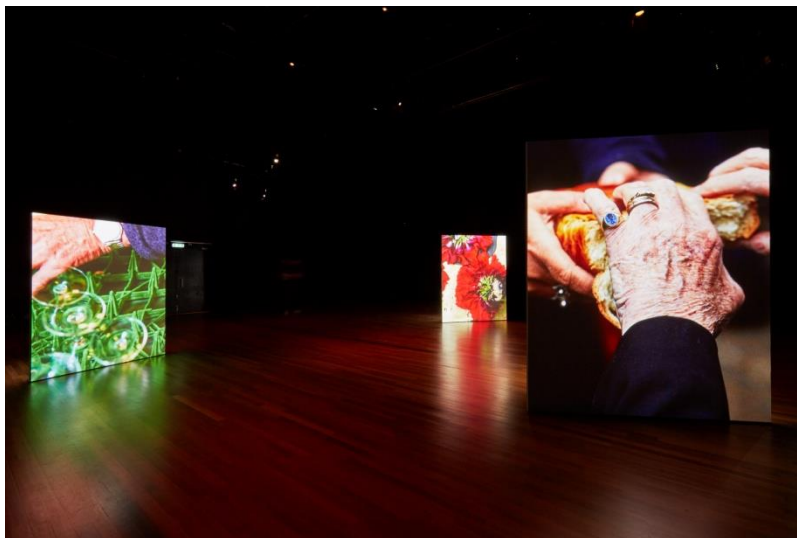
- Lijst van projecten + interviews en groepsgesprekken
- Vragenlijsten en opzet interviews en groepsgesprekken

(foto HNT/NTJong)

NTjong en Het Nationale Theater treden met *Eerst zien dan geloven* buiten de muren van het theater. Drie theatermakers en een fotograaf gaan op onderzoek in drie van de vele gebedshuizen die Den Haag rijk is om verhalen te verzamelen over religie en rituelen. En het antwoord op de vraag wat deze gemeenschappen bindt. Tegelijkertijd spreken onze makers met mensen die direct om de gebedshuizen heen wonen: wat zijn hun verhalen, rituelen en gebruiken? En denken zij iets met het gebedshuis te maken te hebben?

Van woensdag 10 t/m vrijdag 19 mei vindt *Eerst zien dan geloven* plaats in de hindoetempel Sewa Dhaam. De dag daarna is de volgende theatrale happening in de synagoge Beth Jehoeda te zien t/m maandag 22 mei. In Theater aan het Spui komen op 9 & 10 juni alle happenings en de foto-installatie bij elkaar in Theater aan het Spui.

(foto Johan Nieuwenhuize)

(foto Facebook Stichting Freehouse)

Freehouse ziet de buitenruimte als een plek waarin verbindingen samenkomen. Een plek waar niet alleen economische goederen van eigenaar wisselen, maar waar ook ideeën van persoon op persoon overgaan, culturen met elkaar kennismaken en waar er plek is voor 'buitenstaanders' om een positieve bijdrage te leveren aan de samenleving als geheel. Op basis van dit uitgangspunt heeft Freehouse een model ontwikkeld waarin een centrale rol is weggelegd voor culturele productie als trekker van economische en sociale ontwikkeling. In de periode 2008-2013 past Freehouse dit model toe op de Rotterdamse Afrikaanderwijk. Met een serie projecten geeft Freehouse een impuls aan de wijk om zo bewoners mee te laten liften op de economische voordelen van de herontwikkeling.

In 2008 is Freehouse van start gegaan met De Markt van Morgen: een gedetailleerde 'levende maquette' van de ideale markt van de toekomst. Een markt waar meer aandacht is voor kwaliteit, styling en presentatie, waar plaats is voor diensten en voor nieuwe producten. Met een nieuwe indeling en nieuw ontworpen marktkramen. Deze Markt van Morgen kwam tot uiting in meer dan 300 kleinschalige interventies en een viertal zelf-georganiseerde markten. Het Wijkatelier is een van de collectieve werkplaatsen die Freehouse ontwikkeld heeft. Hier werken amateurs en professionals samen aan nieuwe producten, van sample-collecties tot kunstinstallaties.

(foto Facebook Stichting Freehouse)

GRUTTE PIER, PEERGROU, LEEUWARDEN

(Foto Cristjen Lai)

Grutte Pier fan Kimswert

In de zomer van 2016 brengt locatietheatergezelschap PeerGrouP de grote openluchtvoorstelling *Grutte Pier fan Kimswert*. De legendarische Friese vrijheidsstrijder komt opnieuw tot leven in een meeslepend verhaal over zijn leven en zijn missie.

Grutte Pier

Op 29 januari 1515 werd het Friese dorp Kimswerd geplunderd en in de brand gestoken door Saksische huurlingen. Ook de boerderij van Pier Gerlofs Donia ging in vlammen op. Hij verloor zijn vrouw en een van zijn twee kinderen. Uit wraak over dit bloedig onrecht richtte Pier zijn eigen rebellenleger 'De Arumer Zwarte Hoop' op, een bonte verzameling boeren, verarmde edelen, bandieten en struikrovers die dood en verderf zaaiden onder de Saksen en Hollanders. Door zijn onverschrokkenheid, reusachtige gestalte en bovenmenselijke kracht kreeg Pier de bijnaam 'Grutte Pier'.

Grutte Pier fan Kimswert is een grootschalig openluchtspektakel op de Friese zeeklei van Kimswerd. Deze meeslepende tragedie over het leven en de missie van Grutte Pier wordt uitgevoerd door een Friese topcast, het Grut Frysk Boerinnenkoor en het rebellenleger de Arumer Zwarte Hoop. Tachtig boomstammen rijzen op uit de klei en vormen een imposant decor vol vuur, rook, Friese paarden, een waterkanon en oersterke strijders. Na afloop zult u moeten toegeven: 'Blinder! Dat haw ik noch nooit meimakke!'

(Foto Cristjen Lai)

(foto Museum Schiedam)

36 kilometer draad

De borduurtafel waar aan het nieuwe vaandel wordt gewerkt, vormt het hart van *Vaandels & Verhalen*. In de aanloop naar de tentoonstelling werd gewerkt met vertegenwoordigers van bijna zeventig Schiedamse verenigingen aan nieuwe vaandels. Die nieuwe ontwerpen zijn op de tentoonstelling op een spectaculaire manier met elkaar én de historische exemplaren verbonden. Daarvoor kocht het museum 36 kilometer draad en moesten er 179.000 gaatjes worden gemaakt.

Verbinding

Het belangrijkste thema van *Vaandels & Verhalen* is verbinding. Dat geldt niet alleen voor het verbinden van de vele gaatjes. De vaandeloptocht op 9 september is geïnspireerd op de optocht bij de inhuldiging van koningin Wilhelmina in 1898 en verbindt vroeger met nu. En dan zijn er de vaandelmakers die door de tentoonstelling met elkaar worden verbonden. Leden van zangkoor Uit Volle Borsten ontmoeten mede-Schiedammers, mensen die zich inzetten voor de dahlia's of de fotografie. Het sociaal weefsel dat daardoor ontstond is ook op de tentoonstelling te zien.

(foto Museum Schiedam)

(foto Ketter&Co)

Over KETTER&Co

Een wereld zonder ketters is een wereld zonder vragen...

een initiatief van beeldend kunstenaar Irene Fortuyn

KETTER&Co verbindt verschillende partijen: landelijke- provinciale- en gemeentelijk overheden, universiteiten, studenten, alumni, gedetineerden, lokale ondernemers, tuinmannen, bewoners en bezoekers. Het werk van KETTER&Co draait om inclusiviteit. Wij laten mensen met andere ogen naar de ander en de omgeving kijken; de kracht van de omgeving, van zichzelf én de ander ontdekken. We willen mensen betrekken die vaak niet worden bereikt of aan de aandacht van onderzoekers en beleidsmakers ontsnappen. Dit doen wij via projecten, die altijd op eigen initiatief en op een eigen manier worden benaderd en uitgevoerd. KETTER&Co bevraagt de wereld en gebruikt haar projecten om te inspireren, discrepanties bloot te leggen en met op maat gemaakte oplossingen verandering te bewerkstelligen.

(foto Ketter&Co)

Pauperparadijs: Amsterdam-Noord tijdens de crisisjaren: Roza Dingemans, moeder van een door schulden en alcoholisme getroffen gezin, probeert koste wat kost haar waardigheid te bewaren. Ze ontleent trots aan een gerucht over een voorname afkomst en een misgelopen erfenis. Maar is dat werkelijkheid of mythe?

Op zoek naar de feiten stuit haar kleindochter, de auteur, op een verborgen stuk Nederlandse geschiedenis: een uniek heropvoedingsexperiment in de Drentse nederzetting Veenhuizen, waaraan haar voorouders zijn blootgesteld. In drie enorme gestichten werden vanaf 1823 tienduizenden arme stadsgezinnen gedruild tot nuttige burgers. Maar wat begon als een bevlogen plan om de onderklasse te verheffen, veranderde al snel in een fuik.

(Foto Kunsthal)

Na de eerste editie in 2016 komt Instituto Buena Bista (IBB) Curaçao deze zomer voor de tweede keer naar de Kunsthal. All you can Art 2 is een tentoonstelling en open atelier, waar iedereen volgens het meester-gezel principe de kans krijgt om te maken, te leren en te ontdekken. IBB oprichters en kunstenaars, David Bade en Tirzo Martha, zijn samen met verschillende social practice kunstenaars dagelijks in het atelier aanwezig om met publiek kunst te maken. De werken die in het atelier worden gemaakt krijgen een plek in de tentoonstelling, waardoor de tentoonstelling als een groeisculptuur in ontwikkeling blijft. In All you can Art 2 komen succesformules uit de eerste editie terug zoals de Summerschool en DenkTanks. Nieuw is de samenwerking met drie Rotterdamse partners waarmee Kunsthal en IBB bijzondere doelgroepen betrekken en aan zich binden. Ook de participerende rol van het publiek wordt deze editie belangrijker. All you can Art 2 is een vervolg op projecten waarin de Kunsthal nieuwe vormen van presentatie onderzoekt en publieksparticipatie en talentontwikkeling stimuleert.

Expositie 100 jarige bewoner Lauren Delfshaven (foto Kunsthal)

BROEK UIT! - BONTE HOND/FC Almere - ALMERE HAVEN

(foto Bonte Hond)

Stoer waterballet over gevoelige zaken voor iedereen vanaf 10 jaar.

Lang, kort, dik, dun, grote voeten, moedervlek, krullen, stijl of kroes. Over je uiterlijk kun je niet liegen. Het eerste dat mensen van je zien, is niet hoe aardig je bent of hoe mooi je kunt zingen, maar je lijf. Natuurlijk kun je een lange broek aantrekken om je x-benen te verbergen. En heb je een rare navel, dan trek je gewoon een grote trui aan. Maar wat als je na de gymles moet douchen?

De locatievoorstelling BROEK UIT! gaat over drie voetballers in één kleedkamer. Wordt het een waterballet of blijven de voetballers in hun hemd staan? Een stoere dansvoorstelling over gevoelige zaken. Alle onderbroekdouchers, handdoekomhangers en naaktwassers zijn welkom.

(foto Bonte Hond)

(foto PS|Theater)

Droomland, muzikale theaterroute in Leiden Zuidwest

Tikkie, jij bent 'm! Vandaag luister ik naar jou en morgen jij naar mij!

Stel je voor dat de stad een spel is.
Dat iedereen zijn eigen regels loslaat.
En dat we met elkaar nieuwe maken.

De theatermakers van PS|theater verblijven een maand lang in Leiden Zuidwest. Nieuwsgierig trekken zij er vanuit hun bouwkeet op uit, op zoek naar de spelers van de wijk: de countrydansers en het popkoor, de koffiëkring en de Indonesische eetclub. Lukt het de theatermakers met deze bonte verzameling wijkbewoners één team samen te stellen? In Leiden Zuidwest maakt PS|theater Droomland, een muzikale theaterroute in en over de wijk, een ontdekkingstocht langs plekken die je nog niet kende.

(foto PS|Theater)

Nestelaar, Muzikale theaterroute in de Pieterswijk

Is het de geur van stoofpot uit de keuken die maakt dat we ons thuis voelen? De plaatjes die we draaien als we alleen zijn? Of de mensen die we in ons huis ontvangen? En hoe maak je als nieuwkomer van een onbekende plek een warm nest?

PS|theater vestigde zich dit jaar in de Pieterswijk. Nu zoekt het stadsgezelschap in de oudste wijk van Leiden naar het thuisgevoel. Studenten, expats, onvervalste Leidenaren en hofjesbewoners maken hier, soms voor korte tijd, hun thuis.

Theatermakers Tijs Huys, Rian Evers en Eva Mathijssen verblijven een maand lang in de Pieterswijk en maken Nestelaar, een muzikale theaterroute in en over de wijk. Ga mee en ontdek het thuis achter al die uiteenlopende voordeuren.

VRAGENLIJST als startpunt voor de individuele interviews

DEELTHEMA PROJECTEN EN PARTICIPATIE

Je hebt meegedaan aan een kunstproject van. Hoe ben je erop geattendeerd?
Wat vond je ervan? Was het anders dan anders? Wat heeft het voor je betekend?
Kijk je nu anders tegen kunst aan?
Zou je nog een keer meedoen aan een dergelijk kunstproject?
Zou je het bij anderen aanbevelen?
Hoe zouden kunstprojecten meer kunnen aansluiten bij wat jij belangrijk vindt?

DEELTHEMA KUNST EN CULTUUR

Wat is kunst en cultuur volgens jou en wat betekent het voor jou?
Heb je weleens eerder meegedaan aan een kunst project?
Ga je weleens naar musea of theater?
Mag kunst en cultuur je ook verbazen? Mag je het ook raar vinden of liever niet? Moet het vooral mooi zijn?
Als jij geld mocht uitdelen om kunst en cultuur mogelijk te maken, wat voor soort projecten zou je dan mogelijk willen maken?

DEELTHEMA MAATSCHAPPIJ

Wat zijn volgens jou de belangrijkste ontwikkelingen die onze samenleving beïnvloeden?
Wat houdt je bezig? Waar maak je je zorgen over?
De term gewone mens wordt vaker gebruikt. De gewone man in de straat.
Wie is de gewone mens? Wie moeten er meepraten?
Wat betekenen kunst en cultuur in de samenleving? Welke functie heeft het?

VRAGENLIJST als startpunt voor het groepsgesprek

Wisten jullie van deze projecten? Hoe zijn jullie erbij aangehaakt?
Hoe vinden jullie dit soort kunstprojecten? Hoe verliep het?
Zijn er nog dingen die anders kunnen zodat het beter aansluit?
Zouden jullie anderen aanraden om ook mee te doen?

Wat is voor jullie kunst & cultuur? Is er verschil tussen kunst en cultuur?
Kijken jullie na participatie anders tegen kunst & cultuur?
Waar moet volgens jullie subsidie aan besteed worden ihkv kunst en cultuur?

Welke thema's spelen in de maatschappij volgens jullie? Wat is belangrijk?
Is er een rol voor kunst en cultuur in de samenleving?
Wat vinden jullie van de term de *gewone mens*?